

Handleiding Academische Vaardigheden 2.0

Maart 2015

Media- en Cultuurwetenschappen
Universiteit Utrecht

Voorwoord 3

1 Studeren: Zelfmanagement en voorbereiden 4

1. Een studieplanning maken 5
 - 1.1 De gang erin houden
2. Voorbereiding van colleges 6
 - 2.1. Hoorcolleges
 - Voorbereiding: lezen
 - Actief luisteren
 - Aantekeningen maken en uitwerken
 - 2.2. Werkcolleges
 - Voorbereiding: lezen
 - Actief luisteren en participeren
 - Aantekeningen maken en uitwerken

2 Academisch lezen: Tekstgenres en leesstrategieën 10

1. Soorten tekst 10
 - 1.1 Primaire, secundaire en tertiaire literatuur
 - 1.2 Tekstuele genres
 - 1.3 Wetenschappelijke teksten
2. Leesstrategieën 13
 - 2.1 Verkennend lezen
 - 2.2 Begrijpend lezen
 - 2.3 Kritisch lezen

3 Academisch schrijven I: Korte en middellange teksten 18

1. Voorbereiding en ordening 19
 - 1.1 Stel de tekstsoort vast
 - 1.2 Vorm een beeld
 - 1.3 Inventariseer, selecteer en rubriceer
 - 1.4 Bepaal volgorde en structuur
2. Schrijven 21
 - 2.1 Introduceer je onderwerp
 - 2.2 Concentreer je op alinea's
 - 2.3 Verplaats je in de lezer
 - 2.4 Onderscheid feiten en interpretaties
 - Auteurs als actoren of als bronnen
 - Citeren of parafraseren
- 3 Herschrijven en afwerking 26
 - 3.1 Check hoofdlijn, structuur en zinsbouw
 - 3.2 Regel feedback
- 4 Academische samenvattingen 27
 - 4.1 Introductie onderwerp
 - 4.2 Vraagstelling en hoofdgedachte
 - 4.3 Structuurschema

4 Academisch schrijven II: Papers en eindwerkstukken 30

- 1 Onderzoekspapers en de Schijf van Vijf 30
 - 1.1. Fenomeen en object (casus, corpus, steekproef)
 - 1.2. Motivatie, wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie
 - 1.3. Vraagstelling en hypothese
 - Soorten vraagstellingen
 - 1.4. Theorieën en concepten
 - 1.5. Methode en verantwoording
 - Empirisch en/of analytisch

5 Academisch refereren: Bronverwijzingen en bibliografie 43

- 1 Bronverwijzingen 43
 - 1.1 Notaties in lopende tekst
 - 1.2 Literatuurlijst
- 2 Academische formats 46
 - 2.1 Chicago
 - 2.2 MLA
 - 2.3 APA
- 3 Afwerking 48

Bijlagen 50

1 Academische vaardigheden Osiris 50

2 Normen en vormen: onderwijsetiquette 51

3 Paperfeedbackformulier 52

4 Dertig veelgemaakte fouten in academische werkstukken 53

VOORWOORD

Studeren is meer dan 'school'

Hoewel veel studenten de universiteit hardnekkig 'school' blijven noemen, is studeren iets heel anders dan schoolgaan. School wordt, ondanks allerlei onderwijsvernieuwingen, nog altijd primair gekenmerkt door extern opgelegde discipline: een vakkenrooster dat voor een jaar is vastgesteld, per week minstens zo'n 25 contacturen met verplichte aanwezigheid, en een huiswerkagenda waarin per dag of zelfs per uur de stof en opdrachten zijn vastgelegd. In zo'n klassieke schoolse setting bestaat leren uit het opdoen van kennis volgens een specifiek profiel, inclusief de nodige vaardigheden: het kunnen reproduceren van woordjes, regels en inhoud, het kunnen uitvoeren van opdrachten, eventueel in de vorm van een project of werkstuk, waarin je laat zien wat je weet en vindt van de stof, en dat je kunt werken met het internet (zoeken, en elegant knippen en plakken van materiaal).

Studeren aan de universiteit is principieel anders. Roosters bestaan hier uit een pakket van modulaire cursussen dat merendeels zelf moet worden samengesteld. Per week heb je binnen de geesteswetenschappen zelden meer dan tien contacturen, en elke cursus heeft zijn eigen regime van opdrachten en toetsen. Externe discipline is er zeker ook, maar primair gaat het hier om interne discipline. Studeren is een kwestie van houding, planning en het verwerven van academische vaardigheden.

Wat zijn academische vaardigheden?

Academische vaardigheden bouwen deels voort op schoolse vaardigheden, maar gaan beduidend verder. Vaak moet je schoolse reflexen juist achter je laten (zoals: 'hoeven we niet te kennen, hebben we niet gehad'). Opgegeven stof in je hoofd stampen is een schoolse vaardigheid; je die stof eigen maken en verbinden met andere literatuur, concepten en maatschappelijke issues is een academische vaardigheid. Beweringen en theorieën kunnen reproduceren en toepassen is een schoolse vaardigheid; claims en concepten toetsen, analyseren en bekritisieren is een academische vaardigheid. Onderzoeksresultaten aannemen als 'bewezen feiten' is schoolse; onderzoek kunnen plaatsen en bekritisieren op methodologische of inhoudelijke gronden is academisch. Academische vaardigheden bestaan grotendeels uit denk-, lees- en schrijfvaardigheden, in het kader van onderzoeksrapportage, literatuurverwerking en bronnengebruik.¹ Deze vaardigheden zijn op zich niet te leren door het lezen van een handleiding; het is primair een kwestie van doen, ontwikkelen en verbeteren.

Handboeken vormen daar een goed hulpmiddel bij, zoals het uitstekende *Helder rapporteren* van Peter Nederhoed, of de verschillende werken van Heinze Oost over onderzoek (*Een onderzoek voorbereiden*, *Een onderzoek uitvoeren*, *Een onderzoek rapporteren*). De voorliggende *Handleiding academische vaardigheden 2.0*² vormt zeker geen vervanging voor dit soort handboeken. Het is meer een handreiking en naslagwerk op het gebied basisvaardigheden die terug blijven komen gedurende de hele BA-opleiding (van zowel Media en Cultuur als Communicatie- en Informatiewetenschappen).

Hoofdstuk 1 behandelt algemene studievaardigheden, met name zelfmanagement en voorbereiding op colleges. Hoofdstuk 2 gaat in op wat er komt kijken bij het lezen en verwerken van academische literatuur en behandelt verschillende tekstgenres en leesstrategieën. De volgende twee hoofdstukken onthullen de geheimen van academisch schrijven (onderverdeeld in korte teksten en papers, respectievelijk hoofdstuk 3 en 4), terwijl hoofdstuk 5 ingaat op academische conventies voor bronvermelding en bibliografieën.

Eerstejaars wordt aangeraden het geheel rustig door te nemen, al voor de eerste toetsmomenten plaatsvinden. Het je eigen maken van alle vaardigheden zal ongetwijfeld niet in één keer gaan, en ook niet in één jaar, maar het is wel zaak er van begin af aan aan te werken. Oefening baart kunst, en naarmate je studie vordert zal het beter gaan, dus laat je niet ontmoedigen als het in eerste instantie heel veel lijkt.

¹ Zie ook bijlage 1 voor de categorieën academische vaardigheden zoals gehanteerd door Osiris.

² Deze gids is een bekorting en bewerking van de eerdere *Handleiding academische vaardigheden* (Utrecht, 2005, 116 p, onder redactie van Jan Hein Furnée).

1 STUDEREN

Zelfmanagement en voorbereiding

In een universitaire studie heb je een grote mate van vrijheid om je eigen tijd in te delen. Deadlines voor opdrachten, papers en tentamens vormen weliswaar bakens om op koers te blijven, maar je wordt geacht ook los daarvan de gang erin te houden. Een cursus van 7,5 ECTS staat voor 210 gewerkte uren, oftewel gedurende zo'n tien weken gemiddeld 20 uur per week per vak. Als je het idee hebt dat je het gemakkelijk kunt bijbenen in beduidend minder uren, zou het natuurlijk altijd kunnen dat je een briljante student bent (zij het dat je ook dan aan je status verplicht bent om er meer uit te halen). Het komt echter veel vaker voor dat studenten eigenlijk geen idee hebben waarmee ze die 20 uur per cursus 'vol zouden moeten maken' – met het lezen van de stof en nu en dan een opdracht maken ben je immers binnen een dag toch wel klaar? Nee dus, maar vaak merk je dat pas bij de beoordeling en de feedback. Studeren is niet gewoon lezen, en een schrijfoopdracht is geen schoolse invuloefening. Bij lezen hoort schrijven, aantekeningen maken, en vooral denken: over wat de auteur nu beoogt, waarom dat relevant is, in welke traditie dat staat, wat er eventueel tegenin te brengen is, waar het mee te verbinden is. Het bestaat ook uit verder lezen dan de verplichte stof: het opzoeken van termen, onduidelijkheden, achtergrondinformatie, tegenargumenten en andere visies. Wie dat soort dingen doet en die bronnen vervolgens verwerkt in opdrachten en papers, komt beduidend verder dan het minimale zetje of de onvoldoende. Bovendien beleef je dan beduidend meer lol aan studeren, bouw je bagage op die je mee kunt nemen naar een master-opleiding of naar de arbeidsmarkt.

Met twee cursussen per blok kom je dus op 40 uur per week.³ Dat zal je niet elke week halen, maar in principe is studeren een full time job. Tegelijkertijd heb je ook nog andere dingen te doen – sport, uitgaan, een baantje. Dat vereist hoe dan ook zelfmanagement, oftewel een werkbare studieplanning.

1 Een studieplanning maken

Zeker in het begin van je studie is het handig om een systematische studieplanning te maken. Een paar richtlijnen:

- *Maak elk blok een studieplanning*
Dit is niet alleen handig voor jezelf maar ook voor gesprekken met je tutor. Geef een globale indicatie van welke dagdelen (ochtend, middag, avond) je aan welke taken zult besteden: hoor- en werkcolleges bijwonen, lezen/bestuderen van literatuur, bronnen opzoeken, werken aan opdrachten enzovoorts. Plan niet te krap, bouw wat reserve in.
- *Plan je zelfstudie op je meest effectieve uren*
De een studeert 's ochtends beter, de ander 's avonds of 's nachts. Probeer zoveel mogelijk te studeren op tijdstippen waarvan je weet dat je energiek en geconcentreerd kunt werken.
- *Plan voorbereiding en uitwerking van colleges in*
Hoor- en werkcolleges zijn slechts effectief als je ze degelijk voorbereidt. Reken voor leeswerk 5-10 pagina's per uur, voor schrijfwerk 100-200 woorden per uur (al kan dat erg uitlopen, omdat denkwerk niet te plannen is). Plan ook de eventuele uitwerking van je collegeaantekeningen in (een half uur tot twee uur, zie paragraaf 2).
- *Begin tijdig aan grote opdrachten als presentaties en werkstukken*
Plan de werkzaamheden die daar bij horen niet vlak voor de deadline, maar spreid ze. Begin met een eerste idee, lees er omheen, pas je vraagstelling tussendoor aan. Door steeds even afstand te nemen, kun je laten bezinken wat je hebt en je bezinnen op waar het heen moet.

³ Meer dan twee cursussen tegelijk doen wordt om die reden in principe afgeraden, ook al is een werkweek van 60 uur voor sommige mensen geen probleem.

- *Voorbereiden van tentamens*
Een overdosis studie in de week voor het tentamen leidt zelden tot een voldoende, en bovendien ben je de stof dan ook weer in *no time* vergeten. Aangezien het menselijk geheugen zo'n zes inprentingen nodig heeft om iets te laten beklijven, is het zaak zoveel mogelijk van die 'beklijf'- handelingen uit te voeren. Dat bestaat niet alleen uit grondig lezen, en herlezen, maar ook het maken van samenvattingen en schema's. Reken daarvoor op zo'n vijf bladzijden per uur. Doornemen met medestudenten werkt ook inprentend.
- *Wees realistisch*
Het allerbelangrijkste aan een studieplanning, hoe globaal ook, is dat deze werkbaar is voor jezelf. Kom je telkens in de problemen daarmee, blijf dan niet hangen in frustratie. Bespreek dit met je docent of tutor, of volg een cursus in effectief studeren, zoals aangeboden door de universiteit (bijna wekelijks aangekondigd in het U-blad).

1.1 De gang erin houden

Zeker in het begin van je studie is het raadzaam om je zo veel mogelijk aan je eigen planning te houden. Er lijkt altijd wel iets tussendoor te komen en vaak kost een opdracht gewoon meer tijd dan gedacht. Een paar tips om de gang erin te houden:

- Verzet je tegen uitstellen. Als je te vaak neigt tot treuzelen, verzuimen of uitstellen, ga dan na waar het aan kan liggen: ben je niet gemotiveerd, heb je te veel taken op je genomen, of te moeilijke taken?
- Leer nee te zeggen. Als zich onverwachte leuke dingen voordoen die niet passen in je planning, kun je er ook van afzien of ze verschuiven naar een moment dat je wel uitkomt.
- Leer prioriteiten te stellen. Mocht je in tijdnood komen maak dan een lijstje van wat echt moet vóór een bepaald moment, en richt je daarop. Neem dat wat je niet af hebt gekregen mee in de planning voor de week erna.
- Combineer verschillende bezigheden. Tijdens afwassen, boodschappen doen, of fietsen kun je heel goed je hersens gebruiken en nadenken over bestudeerde stof. Dat is ook een vorm van memoriseren.

Soms ligt je planning aan diggelen door dingen waar je geen invloed op hebt, zoals langdurige ziekte en sterfgevallen. Je docenten beoordelen je echter primair op je resultaten en bijgewoonde lessen, en niet op of je 'schuld' hebt aan je verzuim. Wanneer je hierdoor studievertraging dreigt op te lopen, is het verstandig om contact op te nemen met de studieadviseur.

Wanneer je regelmatig met de tijd in de knoop komt en je wilt ontdekken waar dat aan ligt, dan kan een cursus of workshop van het COLU uitkomst bieden. Het COLU (Centrum voor Onderwijs en Leren) organiseert meermalen per jaar workshops *Studieplanning/timemanagement* en *Zelfmanagement*, zie voor meer informatie de volgende website www.uu.nl/opkikker

2 Voorbereiding van colleges

Sinds de invoering van de bachelor-master structuur bestaan universitaire opleidingen uit relatief korte cursussen (zo'n negen weken) met een bijna permanente stroom van toetsingen. 'Snelkookpan studeren' aan het eind van een semester of wekenlang niet naar college gaan is er niet meer bij. In sommige cursussen krijg je alleen hoorcolleges, in andere alleen werkcolleges, of een combinatie van beide. Deze colleges vormen een integraal onderdeel van de cursus; in de regel kun je een cursus al niet meer halen als je twee colleges hebt gemist.

Maar bijwonen op zich zet nog niet zoveel zoden aan de dijk. Wat kun je doen om het maximale rendement uit hoor- en werkcolleges te halen?

2.1 Hoorcolleges

Hoorcolleges kunnen verschillende functies hebben, afhankelijk van de cursus, de fase in de cursus en natuurlijk van de betreffende docent. Sommigen bieden een overzicht of samenvatting van de te bestuderen literatuur, anderen richten zich meer op de context van de stof dan op de stof zelf. Sommigen geven uitleg van tekstpassages en begrippen, plaatsen kritische kanttekeningen en leggen verbanden tussen verschillende onderdelen van de cursus. Anderen bieden illustraties, toepassingen of case studies, zoals bijvoorbeeld vaak bij gastcolleges. In sommige hoorcolleges ligt de nadruk op kennisoverdracht, terwijl andere juist ingaan op hoe wetenschappers van inzicht verschillen en hoe je je eigen standpunt kunt bepalen. Hoe dan ook behandelen hoorcolleges niet alleen de hoofdpunten van de cursus, maar verschaffen ze ook een referentiekader dat nodig is de cursuskennis te verwerken. Mis ze dus niet!

De functie en inhoud van hoorcolleges worden deels ook bepaald door het type tekst dat in de cursus wordt gebruikt. Bij sommige cursussen gaat het om één handboek, vaak getoetst door middel van een tentamen. De hoorcolleges ondersteunen hier de zelfstandige bestudering van het handboek. De collegegevende docent deelt de stof in porties, maakt duidelijk wat hoofd- en bijzaken zijn, licht toe, en voorziet de stof uit het handboek van commentaar en aanvullingen.

Andere cursussen gaan vergezeld van een speciaal samengestelde *reader* met losse artikelen en boekfragmenten van de hand van verschillende auteurs. De hoorcolleges richten zich dan in de regel meer op de thematische verbindingen tussen de teksten, hun onderlinge samenhang of juist hun verschillende invalshoeken. Ze bieden vooral een kapstok om de hoofdgedachte en het belang van de diverse teksten te kunnen herkennen en ze in een ruimere context te kunnen plaatsen. Bij weer andere cursussen staat een door de docent zelf geschreven *syllabus* centraal. De *syllabus* biedt een uitgebreide samenvatting van de hoorcollegestof of brengt daarin juist een verdieping aan.

Probeer vooraf een beeld te hebben van het doel en de inhoud van het hoorcollege, en wat de consequenties zijn voor hoe je luistert en wat je noteert.

Vorbereiding: lezen

Doorgaans hoort er opgegeven literatuur bij hoorcolleges. Lees die van te voren, de docent gaat daarvan uit en stemt het college hier ook op af. Andersom – eerst luisteren en dan pas lezen – is beduidend minder effectief.

Er zijn verschillende manieren en fasen van lezen: verkennend lezen, begrijpend lezen en kritisch lezen (zie hoofdstuk 2). Als voorbereiding op een college is het kritisch lezen is natuurlijk het beste, maar als je dat niet haalt, zorg dan tenminste dat je verkennend en begrijpend hebt gelezen. Lees hoe dan ook zo strategisch mogelijk: onderstreep of markeer kernwoorden en -zinnen, zet vraagtekens bij onduidelijke passages, en noteer vragen waar je antwoord op wilt tijdens het college.

Actief luisteren

Voor wie effectief luistert, heeft hoorcollege-informatie een duidelijke meerwaarde ten opzichte van de informatie die je kunt lezen. De opbouw en inhoud van hoorcolleges is immers toegesneden op de voorkennis van de studenten in de cursus, en ze bieden structuur en een raamwerk voor de hele cursus.

Twee keer drie kwartier achtereen geconcentreerd kunnen luisteren, ordenen en verwerken van mondelinge informatie is overigens niet eenvoudig, zeker niet in de huidige beeldcultuur. Luistervaardigheid is geen vaardigheid die iedereen van school heeft meegekregen, maar deze is te ontwikkelen. Maak gebruik van je voorbereiding en stel je zelf van te voren vragen als: wat heb ik begrepen van de literatuur, wat vond ik moeilijk of onduidelijk? Op welke vragen verwacht ik antwoorden? Dat geeft al enige richting aan hoe je moet luisteren tijdens het college.

Effectief luisteren bestaat verder in feite uit het actief bezig zijn met wat te berde wordt gebracht. Dat gebeurt deels in je hoofd: snap je de structuur en de hoofdgedachte, kun je alle stappen volgen, weet je hoofd- en bijzaken te onderscheiden? En deels gebeurt dat met je handen: het maken van aantekeningen is dé manier om actief te luisteren, hoofd- en bijzaken te ordenen en te verwerken.

Op het onderscheid in hoofd- en bijzaken kun je je deels ook voorbereiden. In de regel komen de hoofdzaken van een hoorcollege in de volgende gedaanten:

- onderwerp (thematiek, vraagstelling, object)
- termen (concepten, categorieën, definities)
- theorie (auteurs, stromingen, visies, scholen, methoden)
- debatten (issues, controverses, visieverschillen, argumenten/tegenargumenten)

Daarnaast zijn er categorieën die, afhankelijk van het type hoorcollege en het onderwerp, hoofdzaak of bijzaak kunnen zijn:

- feiten (gebeurtenissen, historische en geografische afbakeningen)
- praktijk (toepassingen, case studies, voorbeelden)
- context (politiek, economisch, maatschappelijk, cultureel)
- bronnen (onderzoeksresultaten, archiefmateriaal).

Probeer telkens te bepalen wat hoofd- en wat bijzaken zijn. Ga bij voorbeelden na waarvan ze voorbeelden zijn, en wat ze gemeen hebben. Bedenk ook van te voren wat je kunt verwachten. Ga je in een cursus Inleiding Filmgeschiedenis naar een hoorcollege waarin het genre van de 'film noir' op de agenda staat, dan valt te voorzien dat de hoofdzaken zullen bestaan uit definities en kenmerken van de film noir, maar ook feitelijke zaken als belangrijke films en regisseurs, jaartallen, gebeurtenissen en historische context. Ook valt te verwachten dat er debatten en visieverschillen tussen wetenschappers zullen zijn over de definitie en periodisering van het genre. Ga je naar een hoorcollege in het kader van de cursus Tekst en begrijpelijkheid, dan valt te verwachten dat naast analytische concepten en theorie, ook praktijktoepassingen, case studies en onderzoeksresultaten tot de hoofdzaken van het college behoren.

Mocht je vragen hebben bij de stof, zoek dan een goed moment tijdens het hoorcollege om je vraag te stellen. Geneer je nooit voor vragen; er bestaan geen domme vragen, vragen houden een hoorcollege levendig, en iedereen leert ervan, studenten en docenten.

Docenten waarderen elke vorm van actief meedenken en feedback, het kan ze stimuleren tot een creatieve herformulering of zelfs nieuwe ideeën. Vraag een docent iets opnieuw uit te leggen wanneer je iets niet kan volgen. Wanneer het ook daarna nog onduidelijk blijft, kan het zinnig zijn om in de pauze even op de docent af te stappen en nogmaals om uitleg te vragen.

Vragen stellen is overigens niet alleen aan de orde als je iets niet begrijpt. Soms vraag je jezelf iets af naar aanleiding van de stof; je filosofeert door op wat er is gezegd, je hebt je vraagtekens bij wat er gezegd is, een voorbeeld of een tegenvoorbeeld, of zelfs regelrechte kritiek. Juist zulke vragen worden hogelijk gewaardeerd. Schroom niet, zoek een geschikt moment, maar wees niet te bang daarin. De docent zegt het wel als het nu even niet uitkomt.

Aantekeningen maken en uitwerken

Om actief te blijven luisteren moet je flink wat aantekeningen maken, maar ook weer niet teveel. Houd het midden tussen twee extremen: bijna woordelijk opschrijven van wat er wordt gezegd tegenover louter noteren van trefwoorden. Het eerste is fysiek onmogelijk en bovendien hou je geen ruimte in je hoofd over om inhoudelijk mee te denken. Als je daarentegen alleen trefwoorden noteert, laat je ook kansen onbenut om de stof actief en contextueel te verwerken. Bovendien kunnen je aantekeningen dan de volgende dag al volkomen raadselachtig zijn.

Het heeft weinig zin om je aantekeningen te beperken tot het overschrijven van een eventuele PowerPointpresentatie. PowerPoints en geprinte hand-outs zijn hulpmiddelen die je attenderen op de structuur en hoofdzaken van het college, maar ze spreken nooit voor zich. Vaak worden die PowerPoints na het college online beschikbaar gesteld; dat is handig om nog eens na te lopen. Soms zijn de presentaties al van te voren beschikbaar; je kunt dan alvast globaal een idee krijgen van de hoofdzaken, en de prints gebruiken voor aantekeningen tijdens het college. Niet alle docenten kunnen of willen dat overigens. Niet zelden zijn ze de nacht voor het college pas af (docenten zijn soms net mensen), maar voor sommigen is het ook principieel: zij vrezen dat de presentaties een eigen leven gaan leiden en in de plaats komen van echte kennisverwerving.

Hoe dan ook, PowerPoints zijn altijd slechts een hulpmiddel bij het luisteren (en spreken). Ze vormen op geen enkele manier een vervanging van wat een docent probeert over te brengen. Ze zijn bovendien per definitie schematisch en didactisch 'ingedikt' (citeer of

refereer daarom *nooit* aan een college-PowerPoint in een werkstuk!). Staar je dus niet blind op deze hulpmiddelen.

Hoe uitgebreid je noteert, is persoonlijk. Als je maar zorgt dat je de hoofdzaken begrijpt en je deze later uit je aantekeningen kunt destilleren. Bijzaken en voorbeelden kunnen wel genoteerd worden, als je maar onderscheid aanbrengt tussen hoofd- en bijzaken, en weet in welke relatie ze tot elkaar staan. Bezuinig niet te drastisch op concrete voorbeelden; vaak kunnen die in een later stadium juist je geheugen triggeren om de kerngedachte te kunnen reproduceren.

Stem je aantekeningen af op je voorbereidingen. Wanneer de docent stof bespreekt die je al hebt gelezen en begrepen, kunnen je aantekeningen beperkt zijn. Je kunt je dan beter concentreren op het verhaal van de docent, en door zorgvuldig te luisteren ben je eigenlijk al voor een tweede keer aan het leren.

Wees extra alert wanneer je merkt dat de docent stof bespreekt die niet in de literatuur aan de orde kwam. Is deze informatie belangrijk? Zo ja, leg het dan zo helder mogelijk vast, want je kunt het straks nergens meer terugvinden.

Mocht je een keer een hoorcollege missen, zorg dan dat je van iemand aantekeningen overneemt waarvan je weet dat ze goed in elkaar zitten. Het is al moeilijk genoeg om met de aantekeningen van een ander te moeten werken.

Het uitwerken van aantekeningen is iets wat er nog wel eens bij inschiet, maar het scheelt je veel studeertijd als het wel doet. Lees ze in elk geval goed na en controleer of ze duidelijk zijn. Maak er een lopend verhaal van. Kun je er uithalen wat de stappen zijn geweest in het betoog, kun je opmaken wat hoofd- en bijzaken zijn? Zo niet, corrigeer dat. Sommigen vinden het prettig om hun aantekeningen vervolgens uit te werken 'in het net'. Dit stroomlijnen is ook reeds een vorm van leren, en eventuele onduidelijkheden komen vroeg aan het licht. Als je daar vlak voor je toets achter komt, is het vaak te laat om die achterstand weg te werken.

2.2 Werkcolleges

In een werkcollege (meestal 20-30 studenten) bepaalt de docent weliswaar de structuur, maar daarbinnen zijn studenten in hoge mate verantwoordelijk voor de inhoud en de diepgang. Vaak moet je ook als student een discussie voorbereiden en/of voorzitten.

Werkcolleges hebben als functie het leren omgaan en eigen maken van begrippen, denkwijzen en methoden, meestal aan de hand van opdrachten. Dat bestaat niet zozeer uit een schools oefenen en toepassen, maar vooral uit uitwisseling, discussie en reflectie. Werkcolleges geven dus inhoudelijke diepgang aan de stof en trainen je in vaardigheden als verwoorden, presenteren, discussiëren, samenwerken, evalueren, feedback en kritiek geven.

Vanzelfsprekend vormen werkcolleges ook de plek om vragen over de stof of de hoorcolleges aan de orde te stellen. Zie dat niet te beperkt: juist ook vragen over relaties met stof uit andere cursussen of andere literatuur die je hebt gelezen, brengen diepgang aan. Het werkcollege is dé plek bij uitstek waar ruimte is voor de ontwikkeling van meningen, visies en inzichten.

Voorbereiding

Behalve natuurlijk actief (en uitgeslagen!) aanwezig zijn is voorbereiding een vereiste om een werkcollege te doen slagen. Zorg dat je alle stof grondig en kritisch gelezen hebt (zie hoofdstuk 2 over het lezen van academische teksten). Ga voor het werkcollege na of je vragen hebt bij de literatuur of de opdrachten, en noteer eventuele vragen en discussiepunten die je aan de orde kunt stellen.

Het is verleidelijk om alleen rond de specifieke opdracht of je eigen presentatie te lezen.

Doe dat niet, want je ontnemt jezelf (en je medestudenten) een kans op leren en feedback. Bovendien kun je zo de opdracht of je presentatie in een bredere context plaatsen – je kunt dwarsverbanden leggen, tegenstellingen benoemen, en zo je werk meer diepgang te geven.

Actief luisteren en participeren

Het succes van een werkcollege valt of staat met de actieve inzet van studenten. Dat betekent primair: je mond opendoen, vragen stellen, opmerkingen maken, reageren op

anderen. Zorg dat er geen lange stilte valt wanneer de docent een vraag in de groep gooit. Ontwikkel de durf om het voortouw te nemen, en aarzel niet te lang om te reageren op opmerkingen van medestudenten. Ondersteun hun standpunt, werp een tegenargument op, geef een mogelijke tip, stel een kritische vraag, of maak een grap. Werp je vragen over de stof en de hoorcolleges in de groep en denk mee over de vragen van anderen. Natuurlijk participeert niet iedereen op dezelfde manier in een werkgroep. Elke groep kent zijn pratere en zwijgers. Zwijgers zijn niet per definitie minder geïnteresseerd of voorbereid, maar je mond open doen is uiteindelijk de enige manier om dat te tonen. Ben je zo'n stille student, probeer jezelf te dwingen om af en toe van je te laten horen. Ben je juist een student die altijd het hoogste woord voert, vraag je zelf dan regelmatig af of je andere mensen ook genoeg de ruimte geeft om hun opmerkingen kwijt te kunnen. Stel ook eens een vraag aan een ander.

Vaak werken werkcolleges met subgroepen die iets moeten voorbereiden. Niet altijd gaat de samenwerking en taakverdeling binnen een subgroep even soepel. Spreek je groepsgenoten daarop aan, en als het echt te gortig wordt, trek dan tijdig aan de bel bij de docent.

Soms stelt de docent die subgroepen samen, soms is er de vrijheid om zelf je clubje vormen. Als er ruimte is om elkaar even te peilen maak daar dan gebruik van om zodoende groepjes van een gelijkwaardig ambitieniveau te vormen. Een mix van 'minimumlijers' en 'maximumstrevers' in een subgroep die met elkaar aan de slag moet, werkt immers frustrerend voor beide partijen.

Aantekeningen maken en uitwerken

Bij werkcolleges maak je op een andere manier aantekeningen dan bij hoorcolleges. Bij werkcolleges is een vooropgestelde lijn minder duidelijk aanwezig, maar er treden wel nu en dan 'notitiemomenten' op, bijvoorbeeld wanneer de docent toelichting geeft, of wanneer er bepaalde onderdelen van de stof in een soort mini-hoorcollege worden behandeld. Aantekeningen maken tijdens discussies zitten in de regel je actieve deelname in de weg, maar als je ineens iets hoort dat bruikbaar is voor je opdracht of eindwerkstuk, is het handig om dat even op te schrijven.

2 ACADEMISCH LEZEN

Tekstgenres en leesstrategieën

Al eeuwenlang wordt kennis overgedragen via teksten, in papieren of – sinds enkele decennia – in digitale vorm. In de loop van je studie zul je dan ook grote hoeveelheden literatuur moeten lezen c.q. bestuderen. Het is echter niet nodig alle teksten even intensief tot je te nemen. Dat hangt af van het type tekst, en de functie die ze kunnen hebben voor het doel dat je wilt bereiken.

Allereerst is het dus belangrijk om soorten tekst te kunnen onderscheiden, en daar je leesstrategie op af te stemmen. Dit hoofdstuk geeft een globale schets van de belangrijkste soorten teksten die je in de loop van je studie zult tegenkomen (journalistieke producten, essays, vakpublicaties en wetenschappelijke publicaties). Vervolgens wordt ingegaan op drie fasen van lezen: oriënterend lezen, begrijpend lezen en kritisch lezen.

1 Soorten tekst

1.1 Primaire, secundaire en tertiaire literatuur

Er zijn grofweg drie typen literatuur te onderscheiden op grond van hun relatie tot het studieobject.

- *Primaire literatuur* bestaat uit teksten die het resultaat zijn van oorspronkelijk onderzoek en denkwerk. Het gaat hier vaak om min of meer gecanoniseerd werk, zeg maar klassiekers, zoals bijvoorbeeld Habermas' *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (Engelse vertaling *The Structural Transformation of the Public Sphere*) (1962) (in tegenstelling tot een tekst over Habermas' werk; dat valt onder secundaire literatuur).⁴
- *Secundaire literatuur* bestaat uit teksten die het resultaat zijn van analyse en synthese van andere literatuur. Zulke teksten bieden vaak een overzicht, een introductie, of een commentaar op werk van anderen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan studieboeken (handboeken, *textbooks*), geschiedenisboeken, maar ook aan essays, vakpublicaties of recensies die een overzicht geven van een bepaald gebied, onderwerp of auteur.
- *Tertiaire bronnen* vormen een ingedikte 'synthese van de synthese', samengesteld op grond van andere primaire en secundaire bronnen, vaak met expliciete verwijzingen naar die bronnen. Denk daarbij aan woordenboeken, encyclopedieën (inclusief Wikipedia) en handleidingen. Ook methodologieboeken, hoorcollege-powerpoints en cursussyllabi zijn in feite tertiaire bronnen.

Deze drie typen bronnen vereisen elk een eigen leeswijze. Primaire literatuur wordt zeer intensief bestudeerd op relevante informatie vanuit het perspectief van de leeropdracht of de onderzoeksvraagstelling. Ze worden zowel gelezen op grote lijnen als op details. Hier telt elk detail – ze vormen immers het basismateriaal voor een eigen analyse en commentaar. In het geval van primaire literatuur is het bovendien zaak om je te realiseren *waarom* de tekst is geschreven, bijvoorbeeld als kritiek op vigerende denkbeelden, als veldoverzicht, of als pleidooi.

Tertiaire bronnen worden heel anders gelezen, fragmentarischer, gericht op een kleine specifieke kennis- of zoekvraag. Het zijn slechts hulpmiddelen, naslagwerken om kennis en terminologie op te frissen, te situeren in de juiste context of te preciseren. Tertiaire bronnen zijn van onschatbare waarde, gebruik ze veelvuldig – maar onzichtbaar, op de achtergrond. Neem nooit citaten of definities over uit dit soort bronnen, maar gebruik ze om primaire en secundaire bronnen op te sporen. Neem tertiaire bronnen ook niet op in een formele lijst referenties.

Secundaire literatuur dient eveneens grondig en kritisch te worden gelezen, maar altijd vanuit een specifieke vraag of doel. Dat kan een specifieke inhoudelijke vraag zijn die je

⁴ Daarnaast is er de betekenis van *primaire bronnen* in de zin van ruw, onbewerkt onderzoeksmateriaal. Deze vormen op zich het te analyseren object of houden daar direct verband mee. Deze bestaan niet per definitie uit tekst c.q. literatuur. Denk bijvoorbeeld aan archiefstukken, dagboeken, beleidsnota's, maar ook aan een corpus aan films, theateruitvoeringen, tv-uitzendingen, websites, software applicaties of blogdiscussies.

wilt beantwoorden in je werkstuk of onderzoek, het kan ook gericht zijn op het leren voor een tentamen. Maar ook dan gaat het om lezen vanuit een vraagstelling: wat is relevant voor dit vakgebied of onderwerp, welke dingen moet ik gedetailleerd kunnen reproduceren, welke argumentatielijnen kan ik ontwaren, welke categorisering en visieverschillen zijn relevant?

Hoewel de drie soorten teksten deels direct te herkennen zijn op grond van hun formele eigenschappen (uiterlijk, complexiteit, mate waarin ze zelf van andere bronnen gebruik maken en deze synthetiseren), is dat geen waterdichte methode om te komen tot een plaatsbepaling. Een tekst die in het ene geval een primaire bron is, kan in een ander geval fungeren als een secundaire bron. Als je bijvoorbeeld onderzoek doet naar 'de wijze waarop mainstream media omgaan met blogs' dan zijn bijvoorbeeld krantenartikelen waarin blogs ter sprake komen primaire bronnen, terwijl publicaties en onderzoeken over het onderwerp 'blogs als publieke sfeer' dan fungeren als secundaire bronnen. Als je daarentegen onderzoek doet naar 'motivaties om te bloggen' dan kunnen krantenartikelen secundaire bronnen zijn, en zijn de blogs en de bloggers zelf je primaire bronnen. Doe je daarentegen onderzoek naar 'het maatschappelijk discours rond blogs' dan zijn de secundaire bronnen uit de eerdergenoemde onderzoeken juist weer primaire bronnen. De bepaling van het soort bron is dus afhankelijk van wat het primaire object van onderzoek en je vraagstelling is. Het is zelfs denkbaar dat een encyclopedie of Wikipedia fungeert als primaire bron, namelijk in het kader van een onderzoek naar de historische veranderingen die te ontwaren zijn in specifieke lemma's.

De indeling in primair, secundair en tertiair zegt hoe dan ook niets over het respectieve belang van de bronnen. Primaire bronnen zijn niet per definitie belangrijker dan secundaire bronnen, het gaat altijd om een balans, gerelateerd aan de vraagstelling en het object van onderzoek. Wel geldt in het algemeen dat tertiaire bronnen onzichtbaar horen te blijven in de verslaggeving, en dat onderzoek dat vooral is gebaseerd op secundaire bronnen (handboeken, studieboeken, overzichten) de toets der kritiek niet kan doorstaan.

1.2 Tekstgenres

Voorgescreven studiestof bestaat uit zowel primaire als secundaire literatuur (tertiaire bronnen word je geacht zelf op te zoeken). Dat betekent nog niet dat die teksten per definitie wetenschappelijk zijn (al zal dat bij opgegeven stof meestal wel het geval zijn). Zowel primaire als secundaire literatuur kan de vorm aannemen van verschillende genres, te onderscheiden naar type publiek waar ze voor geschreven zijn, met consequenties voor type inhoud en stijl:

- *populair/journalistiek werk*: artikelen in kranten en tijdschriften, beschrijvende non-fictie boeken, webforumbijdragen, blogartikelen, et cetera, gericht op een algemeen publiek,
- *essayistisch*: analyserende non-fictie, diepgravende overzichtsartikelen of recensies in kranten of opinietijdschriften, gericht op geïnteresseerde leken,
- *vakpublicaties*: uitwerkingen van academisch werk in vaktijdschriften of publieksmedia, gericht op professionals in beroepspraktijken,
- *wetenschappelijke publicaties*: gespecialiseerde onderzoekspublicaties gericht op collega-wetenschappers.

Het is zaak alert te zijn op de verschillen, en je af te vragen voordat je in een tekst duikt wat voor type bron en wat voor genre het is; dat maakt immers uit voor de waarde die je kunt hechten aan de beweringen in de betreffende tekst, en welke kritische kanttekeningen relevant zijn.

In feite zijn de onderscheidingen in populair/journalistiek, essayistisch, vakpublicaties en wetenschappelijk eerder een glijdende schaal. Sommige teksten zweven tussen journalistiek en essayistisch in (bijvoorbeeld Howard Rheingolds *The Virtual Community*), andere houden het midden tussen essayistisch en wetenschappelijk werk (zoals Lakoff en Johnsons *Metaphors We Live By*), of tussen een vakpublicatie en wetenschappelijke publicatie. Vakpublicaties zijn publicaties vanuit een academische discipline die zich richten op praktijkprofessionals, bedoeld voor het verspreiden en toepassen van wetenschappelijke kennis. Hierbij gaat het dus niet primair om collega-wetenschappers

maar om andere beroepspraktijken. Historici kunnen bijvoorbeeld hun bevindingen toespitsen op de relevantie voor beleidsmakers of journalisten, theaterwetenschappers schrijven vaak voor professionals in de theaterwereld en communicatiekundig onderzoek naar schoolboekteksten kan leiden tot vakpublicaties in tijdschriften voor de onderwijspraktijk.

'Zuiver' wetenschappelijk is een publicatie pas als deze bestaat uit een rapportage waarin verantwoording wordt afgelegd van de gebruikte bronnen, methoden en interpretatie. Zo'n publicatie kan de vorm aannemen van een artikel, een boekhoofdstuk, een boek, een proefschrift of een rapport. Publicaties die expliciet zijn getoetst op de deugdelijkheid van de verantwoording en de resultaten middels zogeheten *peer review* (beoordeling door medewetenschappers) hebben de hoogste wetenschappelijke status. Dit geldt bijvoorbeeld voor wetenschappelijke tijdschriften, publicaties bij universiteitsuitgeverijen en proefschriften.

Overigens moet benadrukt worden dat 'wetenschappelijk' nog niet hetzelfde is als 'waar' of 'objectief'. Wetenschap kenmerkt zich door controleerbaarheid (van methode), traceerbaarheid (van gebruikte bronnen), en onafhankelijkheid (van belanghebbenden), maar staat in principe altijd open voor kritiek en commentaar.

De verschillende tekstuele genres zijn deels te herkennen op grond van formele eigenschappen. Wetenschappelijke artikelen gaan in de regel vergezeld van een *abstract* (een korte samenvatting), een notenapparaat plus bibliografie van alle gebruikte bronnen, en zijn vaak (maar zeker niet noodzakelijk!) wat stijver van stijl dan essays of journalistieke publicaties. Ook de bron van een artikel of de uitgever van een publicatie kan een aanwijzing geven; een tekst uit het tijdschrift *Information Communication and Society*, of een boek uitgegeven bij Minnesota University Press zal eerder wetenschappelijk zijn dan een artikel uit de *Christian Science Monitor* of een boek uitgegeven door Bruna. Maar hoewel je moet letten op dit soort aanwijzingen om te beoordelen wat voor soort tekst je nu eigenlijk leest, bieden ze nooit een waterdichte garantie voor het te verwachten genre.

1.3 Wetenschappelijke teksten

In de loop van je studie krijg je te maken met verschillende soorten wetenschappelijke publicaties. De belangrijkste daarvan zijn:

- handboeken (*textbooks*),
- monografieën,
- tijdschriftartikelen,
- bijdragen in bundels.

Handboeken zijn boeken die een zeer breed, samenhangend overzicht geven van een bepaald onderzoeksterrein, zoals de geschiedenis van het Europese theater in de twintigste eeuw. Deze boeken zijn meestal geschreven door gevestigde wetenschappers en gebaseerd op een grote hoeveelheid specialistische literatuur. Ze zijn vaak expliciet bedoeld om studenten een introductie te geven in een bepaald wetenschapsdomein, zoals bijvoorbeeld *Film Art: An Introduction* van Bordwell en Thompson. Omdat zulke handboeken vaak een synthese bieden van de meest recente stand van zaken in het veld, worden ze ook gebruikt door gearriveerde onderzoekers om nieuw onderzoek te contextualiseren.

Monografieën zijn specialistische boeken over een min of meer afgebakend onderwerp. Je kunt hierbij denken aan een boek over televisie in West-Europa in de jaren zestig (nog altijd een breed onderwerp), of aan een boek over nieuws- en actualiteitenrubrieken op de West-Europese televisie in de jaren zestig (al enigszins ingeperkt), maar ook aan een boek over de representatie van de Vietnam-oorlog in contemporaine nieuws- en actualiteitenrubrieken (specialistisch).

Anders dan handboeken zijn monografieën meestal niet uitsluitend gebaseerd op primaire canonteksten en secundaire literatuur, maar ook op eigen onderzoek. Een goede monografie biedt niet zozeer een *beschrijving* van een specifiek onderwerp, maar vooral een *betoog* over dat onderwerp, vanuit een eigen visie en interpretatie. Inzichten uit zo'n specialistische studie kunnen het vertrekpunt vormen voor nieuw onderzoek, en als ze gecanoniseerd raken, kunnen ze uiteindelijk in nieuwe handboeken terecht komen.

Artikelen in wetenschappelijke tijdschriften zijn grofweg onder te verdelen in enerzijds onderzoeksrapportages (verslagen van case studies, survey-onderzoek, experimenten of veldonderzoek) en anderzijds programmatische artikelen. De eerste categorie is het omvangrijkst. Deze artikelen zijn gebaseerd op verschillende vormen van dataverzameling of bronnenonderzoek, en presenteren daarmee een nieuwe interpretatie van een fenomeen. Soms zijn dit soort artikelen spin-offs van een monografie of proefschrift, soms zijn het voorbereidingen voor een nieuwe monografie.

Programmatische artikelen zijn artikelen waarin, aan de hand van een theoretisch concept (bijvoorbeeld 'publieke sfeer', 'performativiteit' of 'participatiecultuur') of aan de hand van een historische analyse een pleidooi wordt gehouden voor een andere benadering in een vakgebied. Programmatische en historiografische artikelen geven over het algemeen een overzicht van het onderzoeksveld en nemen hierin nadrukkelijk stelling.

Bijdragen in bundels zijn grofweg onder te verdelen in congresbundels en andere verzamelbundels. Artikelen in congresbundels zijn uitgewerkte versies van lezingen en paperpresentaties die wetenschappers op een bepaald congres hebben gepresenteerd. Er is dan na afloop door de congresorganisatie een selectie gemaakt ten behoeve van een gebundelde uitgave (zogenoeten *conference proceedings*), vaak voorzien van een inleiding op de overkoepelende thematiek. Artikelen in congresbundels kunnen, doordat ze direct in de context staan van andere bijdragen over vergelijkbare onderwerpen, meer inzicht verschaffen dan losse artikelen in tijdschriften.

Bij verzamelbundels (zogenoeten *anthologies*) heeft een wetenschappelijke uitgeverij of een of meer auteurs het initiatief genomen om verschillende perspectieven op een wetenschapsgebied bij elkaar willen brengen. Het voordeel van dit soort bundels is dat ze in kort bestek een overzicht kunnen geven van de stand van zaken op een onderzoeksterrein. Denk hierbij bijvoorbeeld aan bundels als *Doing Gender in Media, Art and Culture* en *Digital Material*, beide samengesteld onder redactie van medewerkers van het departement Media- en Cultuurwetenschappen.

In veel cursussen wordt gebruik gemaakt van *readers*, in feite verzamelbundels toegespitst op de cursus. Hierin heeft de docent een verzameling van verschillende teksten opgenomen om te bestuderen. Meestal gaat het hier om artikelen uit wetenschappelijke tijdschriften of bundels, soms ook om hoofdstukken uit monografieën of handboeken, vakpublicaties of zelfs journalistieke teksten. Stel jezelf bij het lezen van readerteksten altijd de vraag met wat voor type publicatie je te maken hebt, en hoe je die moet plaatsen. Vraag je af wat de context is en pak het betreffende boek of tijdschrift er eens bij, vooral als je in je paper gebruik wilt maken van een bepaalde readertekst.

2 Leesstrategieën

Studerend lezen bestaat niet uit zomaar plompverloren beginnen bij de eerste zin en doorgaan tot de laatste. Verschillende teksten en verschillende genres vergen verschillende leeswijzen, meer of minder intensief. Kernteksten – voor een tentamen, een opdracht of voor je eigen onderzoek – vereisen de meest omvattende en diepgaande leesstrategie. Die bestaat uit drie leeswijzen of -fasen, die hieronder worden uitgelegd: verkennend lezen, begrijpend lezen, en kritisch lezen. Middels verkennend lezen probeer je een eerste indruk te krijgen van het idee en de structuur van de tekst. Zo heb je in de tweede fase, die van het begrijpend lezen, al een redelijk beeld van wat je kunt verwachten. In de derde fase gaat het om kritisch lezen, dus om het beoordelen van de tekst.

2.1 Verkennend lezen

Bij het verkennend lezen van een boek of artikel lees je op een systematische manier specifieke delen van de tekst. Op basis hiervan maak je een voorstelling van het specifieke onderwerp (inclusief afbakening naar tijd en plaats), de vraagstelling en de hoofdgedachte. Verkennend lezen bestaat uit de volgende elementen.

1. Lees de titel, de inleiding en de conclusie.

De titel bevat al een belangrijke aanwijzing voor de hoofdgedachte, zeker in de doorgaans specificerende ondertitel, zoals bijvoorbeeld 'Media and youth culture in 1960s Britain'. De inleiding – al dan niet als zodanig aangegeven met een paragraafkop – bevat doorgaans: een pakkende opening, de afbakening van het onderwerp, een reflectie op eerder verricht onderzoek of theorievorming rond dit onderwerp, en – al dan niet expliciet – de vragen die deze tekst zal beantwoorden. Meestal zijn er daarnaast ook aanwijzingen te vinden over de relevantie van de hoofdgedachte. Het komt geregeld voor dat de vraagstelling niet expliciet is geformuleerd, maar die is dan in principe af te leiden uit de inleiding. Dat geldt ook voor beschrijvende teksten, die, anders dan expliciet betogende teksten, geen vraagstelling lijken te hebben, maar die natuurlijk wel altijd iets beogen met de beschrijving. In de conclusie, aan het eind van het boek of artikel, vind je vaak opnieuw een bondige omschrijving van het onderwerp en de vraag, maar vooral een terugblik op de ontwikkelde hoofdgedachte.

Onderstreep of markeer zinnen en passages waarin het onderwerp, de vraagstelling of de hoofdgedachte van de tekst te vinden is.

2. Lees vervolgens de paragraaftitels en eventuele abstracts, en bij een boek ook de flaptekst en de inhoudsopgave.

De paragraaftitels en de inhoudsopgave geven een indruk van de deelonderwerpen en opbouw van de tekst. De flaptekst biedt een wervende beknopte samenvatting van het onderwerp en de hoofdthese van de studie. Soms is een aparte samenvatting opgenomen in het boek; sommige artikelen beginnen of eindigen met een *abstract*.

3. Formuleer het onderwerp, de vraagstelling en de hoofdgedachte.

Probeer op basis van het gelezene in drie zinnen te formuleren wat volgens jou het onderwerp, de vraagstelling en de hoofdgedachte van de tekst is.

4. Bepaal genre en het beoogde publiek.

Is de tekst primair of secundair, essayistisch of wetenschappelijk, beschrijvend of betogend? In de praktijk zijn teksten zelden voor honderd procent beschrijvend of betogend, maar probeer de tekst te typeren. Gaat het om een onderzoeksverslag, een beschrijving van een fenomeen, een programmatisch overzicht, een betoog of een andere wetenschappelijke tekstsoort? Wat is het kennelijke doel van de tekst; informeren, overtuigen, instrueren, bekritisieren? Vraag je ook af op welk publiek de tekst mikt. Een algemeen publiek, de geïnteresseerde leek, vakgenoten, wetenschappelijk specialisten?

5. Scan het middendeel van de tekst en lees hier en daar een alinea.

Probeer daarmee een beeld te vormen van de tekstopbouw, de deelonderwerpen en de argumentatiestructuur. Wat is zo op het oog het verband tussen de verschillende hoofdstukken en paragrafen? Hoe verhouden de deelonderwerpen zich tot de hoofdgedachte? Is er op het eerste gezicht al een argumentatiestructuur te ontdekken?

6. Activeer je voorkennis, noteer vragen en motiveer jezelf.

Bedenk ten slotte wat je tot nu toe van het onderwerp afweet. Wat verwacht je dat deze tekst daaraan zal toevoegen? Welke vragen heeft het gelezene tot nu toe bij je opgeroepen? Waar ben je benieuwd naar? Noteer dit kort.

2.2 Begrijpend lezen

Wanneer je een tekst goed wilt begrijpen en bestuderen, dan kun je niet volstaan met een verkennende lezing. Je zult de tekst dan nauwkeurig, zin voor zin, onder de loep moeten nemen. Bij begrijpend lezen gaat het erom dat je *elk* onderdeel van de tekst, elke stap, volledig begrijpt en in je eigen woorden kunt reproduceren. Het eerdergenoemde verkennend lezen is zeker in het begin van je studie noodzakelijk om te zorgen dat je tijdens het begrijpend lezen snel tot de kern van de tekst doordringt. Overigens zal het verkennend lezen je steeds sneller en beter afgaan, hoe verder je komt in je studie en hoe vaker je het doet.

In de fase van het begrijpend lezen lees je de tekst van zin tot zin. Let daarbij op de volgende punten:

1. Stel per paragraaf en per alinea de hoofdgedachte vast.

Een goede tekst is gestructureerd in paragrafen die elk een subonderwerp van het hoofdonderwerp behandelen. Een goede paragraaf is op zijn beurt weer opgebouwd uit alinea's die elk een subgedachte bevatten. Gezamenlijk vormen zij de overkoepelende hoofdgedachte en argumentatieopbouw van de tekst. Om een tekst grondig te lezen hoef je niets meer, maar ook niets minder, te doen dan per paragraaf en per alinea te proberen de essentie ervan voor jezelf samen te vatten, en te begrijpen wat de logische relatie is met het voorgaande en het volgende.

Voor de essentie van paragrafen moet je extra alert zijn op de openings- en slotalinea's; vaak wordt daar het meest expliciet de kern van de paragraaf beschreven. Voor de essentie van alinea's moet je vooral zoeken naar de kernzin, de zogeheten topische zin van de alinea. Onderstreep of markeer die topische zinnen.

De verbanden tussen afzonderlijke alinea's en zinnen zijn te vinden in zinnen met typische siganaalwoorden als:

- ook, tevens, bovendien, daarnaast, niet alleen, behalve, ten tweede, verder (nevenschikking, opsomming)
- maar, echter, niettemin, toch, desondanks, anderzijds, anders dan, in tegenstelling tot (tegenstelling)
- bijvoorbeeld, zo, zoals, onder andere (voorbeeld, toelichting)
- aanvankelijk, eerst, voordat, nadat, daarna, vervolgens, toen (chronologie)
- doordat, omdat, want, omdat, aangezien, immers, daardoor, bijgevolg, daarom, dus, opdat, dan ook (oorzaak/gevolg, reden)
- daartoe, teneinde, om te, door te, door middel van, middels, daarmee (middel);
- kortom, met andere woorden, anders gezegd, dat wil zeggen (samenvatting).

Overigens is niet elke alinea en elke paragraaf 'voorbeeldig' van structuur. Niet alle alinea's vormen een heldere eenheid rond een topische zin, en ook paragrafen staan niet altijd garant voor scherp afgebakende onderdelen. Soms wijst dat op de gebrekkige kwaliteit van de tekst, maar dat hoeft niet per se het geval te zijn.

Stel in deze leesfase je eigen oordeel nog even uit. Probeer je primair het perspectief van de auteur eigen te maken. Wat wil de auteur in deze alinea beweren? Hoe hangt dat samen met de hoofdgedachte? Aan een oordeel of je de argumentatie overtuigend vindt, kom je pas toe in de fase van het kritisch lezen. Je oordeel zal gegronder zijn wanneer je eerst precies hebt vastgesteld wat de auteur nu eigenlijk wil zeggen.

Markeer kernwoorden, kernzinnen en eventueel kernpassages in een tekst, maar markeer niet meer dan zo'n tien procent van de tekst. Maak ook aantekeningen over de structuur, de onderwerpen en de argumenten.

2. Zoek onbekende kernwoorden op en puzzel op moeilijk begrijpbare kernzinnen.

Het is niet per se nodig om *alle* woorden die je niet kent in een woordenboek op te zoeken, maar wel die onbekende woorden die betrekking hebben op de kern van de tekst, en waarvan je de betekenis niet uit de context kunt afleiden. Complexe of abstracte zinnen die je niet direct begrijpt, maar waarvan je vermoedt dat ze de kern behandelen, zul je ook geduldig moeten herlezen en uitknobbelen. Streep ze aan als je er niet uitkomt, en vraag eventueel aan medestudenten of je docent wat de auteur daar zou kunnen bedoelen.

3. Activeer je voorkennis, en zoek eventueel aanvullende informatie.

Je begrip van een tekst, en de snelheid waarmee je die bereikt, is sterk afhankelijk van je voorkennis van het onderwerp, de context en eventueel het wetenschappelijke debat dat erover gaande is. Probeer die voorkennis te activeren, dat maakt het lezen interessanter en zinvoller.

In het begin van je studie moet je er soms in berusten dat je een tekst niet in al zijn details kunt begrijpen, omdat je de noodzakelijke achtergrondinformatie nog mist. Soms moet je echter vaststellen dat je belangrijke achtergrondkennis mist. Dat kan gaan om kennis uit eerdere cursussen, maar ook algemene kennis. Raadpleeg dan even een

encyclopedie, een handboek, een oude reader of een internetbron om de gaten in je kennis te dichten, of om weggezakte kennis weer op te frissen.

4. *Formuleer een antwoord op je eigen vragen, en grijp terug op je notities.*

Ga na of de vragen die je tijdens het verkennend lezen had geformuleerd nu te beantwoorden zijn. Herlees je notities, herlees de passages die je hebt gemarkeerd en vergelijk deze met de drie zinnen die je na het verkennende lezen hebt geformuleerd. Pas deze zinnen zo nodig aan en probeer de kern van de tekst in maximaal één alinea samen te vatten.

Op basis van deze leesstrategie kun je vervolgens een goed gestructureerde en informatieve samenvatting schrijven (zie daarvoor verder hoofdstuk 3).

2.3 Kritisch lezen

Bij het kritisch lezen staat de oordeelsvorming centraal, en niet zozeer het kunnen reproduceren van de inhoud en de argumentatie. Het gaat er nu om of de tekst volgens jou een al dan niet overtuigende en belangrijke bijdrage vormt aan een wetenschappelijk of maatschappelijk debat. Om zo'n oordeel te kunnen geven moet je beslagen ten ijs komen. Een mening is goedkoop; argumenten ter onderbouwing zijn duur.

In principe zijn er twee typen tekstkritische argumenten: interne (tekstimmanente) en externe (buitentekstueel). Bij het eerste type gaat het om het blootleggen van inconsistenties en onvolkomenheden in de tekst zelf. Die kunnen bestaan uit onlogische redeneringen, onterechte verbanden, onterechte gelijkstellingen of tegenstellingen. Het kan ook gaan om stellige beweringen zonder bewijsvoering of concrete voorbeelden, of citaten die uit hun verband zijn gebruikt. Het kan zelfs gaan om regelrechte fouten, bijvoorbeeld in de gehanteerde chronologie, maar dat raakt al aan het tweede type argument.

Voor het tweede type argumenten, de externe, moet je als lezer beschikken over extra kennis. Het gaat hier om het oordeel of een tekst een juiste voorstelling van zaken geeft, en daartoe heb je kennis van buiten de tekst zelf nodig. Kritisch lezen doet dus een beroep op externe kennis, zowel kennis die je al tot je beschikking hebt, en die je dus moet activeren, alsmede kennis die je ontbeert – en die je dus ergens vandaan moet zien te halen. Het zal zeker voorkomen dat je je bij het lezen afvraagt: 'Is dat nou zo? Klopt dit wel?' In dat geval is er maar één oplossing: je kennis vergroten door andere bronnen te raadplegen.

Overigens is het goed om je te realiseren dat niet elk extern argument een kwestie is van een al dan niet juiste weergave van feiten. Argumenten zijn te onderscheiden in *feitelijke argumenten*, die gebaseerd zijn op feiten of empirische gegevens, en *normatieve argumenten*, die gebaseerd zijn op een idee van wat goed of slecht is. Een negatief dan wel positief oordeel over bijvoorbeeld een artikel over filesharing op het internet kan onderbouwd worden met feitelijke argumenten over de relatie tussen CD-verkoop en mp3-downloads, maar ook met normatieve argumenten over wanneer het juist is te spreken over diefstal.

De volgende vragen kunnen helpen bij de bepaling van je oordeel over een tekst, en bij de bepaling van welke extra kennis je zou moeten verzamelen:

1. *Vragen naar de positionering van de tekst*

- Wie is de auteur? Geldt hij of zij als een (inter)nationale expert? Heeft de auteur al eerder op dit terrein gepubliceerd?
- Bij welke uitgeverij, in welk tijdschrift, of in welke bundel is de tekst verschenen? Is dit een prestigieuze publicatie? Voor welk publiek is de tekst bedoeld? Wat zegt dat over de betrouwbaarheid?
- Uit welk jaar is de tekst? Wat zegt dat over de historische situering en hoe beïnvloedt dit het perspectief? Hoe is dit te vertalen naar de huidige situatie/debat?
- Behandelt de tekst een feitelijk of een controversieel onderwerp? Waaruit bestaat de eventuele controverse?
- Zijn er recensies over deze tekst verschenen? Wat is de teneur hiervan?

2. *Vragen naar overtuigingskracht*

- Is er een deugdelijk notenapparaat en bibliografie aanwezig? Op welke bronnen baseert de auteur zich, op recent onderzoek, op meerdere bronnen of maar één? Wat zeggen de bronnen over de positie van de auteur in het wetenschappelijke veld?
- Is, in geval van een onderzoeksrapportage, de gehanteerde methode helder uiteengezet? Is de dataselectie adequaat voor de vraagstelling? Zijn de interpretaties van de gegevens aannemelijk, of zijn er andere denkbaar?
- Laat de auteur alle mogelijke visies aan bod komen? Gaat de auteur in discussie met anderen die over dit onderwerp hebben geschreven? Hoe positioneert hij of zij zich?
- Wat is het standpunt of de stelling van de schrijver? Wordt dit expliciet geformuleerd? Wordt het voldoende beargumenteerd? Zijn er verborgen agenda's of belangen?
- Zijn de feitelijke argumenten inderdaad gebaseerd op feiten, of op z'n minst aannemelijk? Zijn de normatieve argumenten voldoende onderbouwd? Worden er voldoende tegenargumenten besproken en worden deze voldoende weerlegd? Zijn er onbehandelde argumenten of tegenargumenten op te voeren?
- Volgt de slotconclusie voldoende uit de argumentatie en komt deze overeen met de beloftes in de inleiding?

3. *Vragen naar voorkennis*

- Wat voegt de tekst toe aan andere publicaties die je over dit onderwerp hebt gelezen? Geeft de auteur een juiste voorstelling van deze publicaties en van de meerwaarde van de eigen tekst?

Aan de hand hiervan kun je nu komen tot een eigen kritisch oordeel. Kritisch betekent overigens niet per definitie dat je negatief en afwijzend bent. Het gaat hier om een leeshouding waarin je nooit zomaar op voorhand of zonder context iets aanneemt. Schrijf je oordeel uit, zowel ten behoeve van een opdracht, eindpaper, tentamen of werkcollege, maar ook gewoon om je kennis en oordeel vast te houden. Positioneer de tekst in het kader van het relevante debat, belicht sterke en zwakke kanten van de tekst, en onderbouw je oordeel met argumenten – interne en externe, feitelijke en normatieve.

3 ACADEMISCH SCHRIJVEN I

Korte en middellange teksten

Al vanaf de eerste weken van je studie zul je regelmatig zelf academische teksten moeten produceren. Soms zijn ze kort (150 tot 400 woorden), zoals bij een weekopdracht voor een cursus of een tentamenvraag, soms gaat het om middellange teksten (400-1500 woorden, één tot drie A4tjes) die fungeren als tussentoets. Soms moet je de tekst direct ter plekke produceren (op een tentamen), en soms heb je er een paar dagen de tijd voor. (opdrachten, samenvattingen). Hoewel de opdrachten, de genres en de lengte erg kunnen verschillen, zijn er een aantal basisprincipes voor het schrijven van academische teksten die in opgaan voor alle genres. Dit hoofdstuk behandelt die basisprincipes, toegespitst op korte en middellange teksten. Aan het eind van dit hoofdstuk komen samenvattingen aan de orde (zie voor langere academische teksten zoals cursuspapers en BA-eindwerkstukken hoofdstuk 4).

Overigens geldt voor alle adviezen in deze handleiding dat het goed zou kunnen dat je een docent treft die juist wil dat je het anders doet. Conformeer je daar dan aan. Schrijven, betogen en academisch werken zijn immers geen fenomenen die zich laten vatten in universele natuurwetten; we kunnen hier slechts richtlijnen geven.

De korte en middellange teksten die je aan de universiteit produceert, zijn globaal te onderscheiden in:

- *reproductieve* teksten, waarin je de inhoud en hoofdlijnen van een boek of artikel weergeeft (tentamenvragen, samenvattingen)
- *beschrijvende* teksten, waarin je fenomenen/objecten of visies weergeeft, vergelijkt en met elkaar in verband brengt (weekopdrachten, tussentoetsen, onderdelen van papers)
- *betogende* teksten, waarin je op basis van verwerkte teksten en theorieën een eigen standpunt onderbouwt (weekopdrachten, tussentoetsen, onderdelen van papers)
- *analyserende* teksten, waarin je aan de hand van theoretische concepten een bepaalde gemedieerde uiting (gesprek, tekst, film, tv-programma, theatervoorstelling, muziekstuk, game etc) beschrijft, analyseert en interpreteert (weekopdrachten, tussentoetsen, onderdelen van papers).

In de praktijk is er natuurlijk vrijwel altijd sprake van mengvormen, zoals reproductief-betogend, of beschrijvend-betogend, afhankelijk van de precieze opdracht of tentamenvraag. In de regel kun je ervan uitgaan dat de docent altijd meer van je wil zien dan platte reproductie, dus dat je via reproductie en/of beschrijving toewerkt naar problematisering en betoog. Hoewel je in sommige gevallen een (korte) tekst ter plekke moet produceren, zoals op een tentamen, geldt voor alle gevallen: begin nooit zomaar te schrijven! Bereid je mentaal en op papier c.q. het beeldscherm voor, en werk in principe met twee versies: een eerste voorlopige (in geval van tentamen: een kladje waarop je rommelt, schuift en schraapt) en een tweede definitieve. Idealiter zit er even pauze tussen het schrijven van de eerste en de definitieve versie. Plan het schrijfwerk hoe dan ook ruim in; voor het schrijven van een academische tekst van twee A4-tjes ben je al gauw een uur of vijf kwijt, en vaak zal een goede korte tekst voor een thuisopdracht niet veel minder kosten.

Voor alle soorten academische tekstproductie komt het primair aan op systematisch en secuur werken. Schematisch komt dat op het volgende neer:

1. Voorbereiding en ordening

- A. Vaststellen van de gevraagde tekstsoort
- B. Beeld vormen van een mogelijke structuur
- C. Inventariseren, selecteren en rubriceren
- D. Bepalen volgorde en structuur

2. Schrijven

- A. Introduceren met een pakkende inleiding
- B. Werken aan alinea's
- C. Lezersperspectief innemen
- D. Feiten en meningen scheiden

3. Herschrijven en afwerking

- A. Checken hoofdlijn, alineastructuur, zinsbouw en woordkeus
- B. Organiseren van feedback
- C. Checken formele randvoorwaarden

Hieronder worden alle stappen behandeld, voorzien van *do's & don'ts* en voorbeelden, waar nodig uitgesplitst naar tekstlengte en -type.

1 Voorbereiding en ordening

Een gedegen voorbereiding en ordening van je materiaal is – ook bij korte teksten, ook in geval van tentamenvragen – altijd het halve werk. Neem de tijd om stil te staan bij wat er precies van je verwacht wordt, wat de kern is van wat je wilt gaan beweren, uit welke elementen dat bestaat en in welke volgorde dat het beste kan. Doe dat niet alleen in je hoofd, maar ook op papier of het beeldscherm.⁵

1.1 Stel de gevraagde tekstsoort vast

Lees de opdracht of vraag goed door en stel allereerst vast wat voor soort tekst er wordt gevraagd: reproductief, beschrijvend, betogend, analytisch, een mengvorm?

Een opdracht kan er bijvoorbeeld zo uitzien: 'Leg uit welk onderscheid Kazanskij maakt tussen de positie van de acteur in de film en de positie van de acteur in het theater. Licht deze verschillen toe door te verwijzen naar de eigenheid van het theater en de film als medium.' Deze vraag vereist een *reproductief-beschrijvende tekst* waarin je de gedachtegang van een auteur zo duidelijk mogelijk weergeeft, en in verband brengt met de twee mediavormen.

In academische teksten gaat de vraag naar 'reproductie' overigens verder dan het schoolse reproduceren van definities en andere ingestampte informatie. Zo'n tekst is niet een simpele schriftelijke 'overhoring'. De tekst wordt beoordeeld op:

1. inzicht in een abstracte of complexe gedachtegang,
2. de analytische vaardigheid om daarin verschillende aspecten te onderscheiden ('analyse' betekent letterlijk 'uit elkaar trekken'),
3. de schrijfvaardigheid om kernachtig, helder, goed gestructureerd, met voldoende toelichting en de juiste mate aan details te formuleren.

Een ander voorbeeld: 'Vergelijk tekst A en B op hun visie op probleem X. Welke standpunt heeft je voorkeur? Beargumenteer je keuze.' Deze vraag vereist een *beschrijvend-betogende tekst* met een overtuigende onderbouwing van je eigen standpunt. Bij deze – schijnbaar eenvoudige! – opdracht gaat het erom dat je in je schrijven getuigt van:

1. inzicht in de gedachtegang van beide auteurs,
2. de analytische vaardigheid om overeenkomsten, verschillen en verbanden te zien,
3. de analytische vaardigheid om argumenten te beoordelen,
4. de academische vaardigheid om op basis daarvan een eigen standpunt in te nemen,
5. de schrijfvaardigheid om je standpunt helder te formuleren en te beargumenteren,
6. de retorische vaardigheid om je lezer van jouw standpunt te overtuigen,
7. de schrijfvaardigheid om gedachtegangen, context en argumentaties van zowel anderen als van jezelf te verwoorden.

Een laatste voorbeeld, van een analyseopdracht: 'Beschrijf de door jou gekozen reclame als een tekenobject. Wordt er naast iconische tekens ook gebruik gemaakt van indexicale en/of symbolische tekens? Wat is de relatie tussen tekst en beeld? Hoe dragen tekst en beeld bij aan het begrijpen van de reclame?' Deze opdracht vraagt om een *analyserende tekst*, waarin je aan de hand van theoretische begrippen een bepaalde mediumuiting beschrijft en interpreteert. Zo'n opdracht toetst:

1. de (vakspecifieke) analytische vaardigheid om primaire bronnen systematisch te beschrijven,
2. kennis van en inzicht in het gebruik van theoretische begrippen,

⁵ Er bestaat uitstekende gratis software voor het ordenen van gedachten (o.a. Freemind, C-map Tools) en van notities (o.a. Keynote).

3. de analytische vaardigheid om deze begrippen te gebruiken in een systematische beschrijving en interpretatie,
4. de schrijfvaardigheid om beschrijving en interpretatie goed gestructureerd, helder, en beargumenteerd te verwoorden.

1.2 Vorm een beeld van de mogelijke tekststructuur

Nadat je de tekstsoort en de criteria waaraan je tekst moet voldoen hebt vastgesteld, is het zaak een beeld te vormen van de tekststructuur die daar het beste bij past, zeg maar het globale alineaouwwerk. Op grond van de gevraagde lengte kun je inschatten hoeveel alinea's je ongeveer nodig zal hebben – reken gemiddeld op zo'n 100-150 woorden per alinea. Voor een korte *reproductieve tentamenopdracht* zal in de regel één à twee alinea's voldoende zijn: één waarin je het antwoord kernachtig formuleert, en één waarin je deze uitwerkt met een nadere toelichting en eventuele voorbeelden.

Bij de *vergelijkend betoog* naar aanleiding van twee teksten, inclusief eigen stellingname, zul je ook voor een korte tekst al gauw drie alinea's nodig hebben: één of twee voor de weergave van de twee teksten, eventueel een aparte voor de vergelijking (al kan die bij een korte tekst beter al ingevlochten zijn in de weergave) en één voor je eigen visie.

Wordt er een langere tekst gevraagd, dan heb je ruimte voor alinea's die bepaalde aspecten uitwerken, voorbeelden geven, of verschillende argumenten behandelen.

Dat impliceert ook keuzes over de volgorde. Je kunt natuurlijk eerst de beide auteurs en hun gedachtegang introduceren, al dan niet al direct in vergelijking met elkaar, maar je kunt ook je betoog openen met een krachtige presentatie van je stellingname, om dat vervolgens te onderbouwen met argumenten ontleend aan de twee auteurs.

Bij een *analyse* kun je beginnen met algemene informatie over de bron cq mediauiting, maar je kunt ook direct een vraag of stelling opwerpen, en pas daarna de bron introduceren.

Het gaat in deze fase overigens nog steeds om een beeld van de structuur, nog niet om de tekst zelf – al is het aan te raden om kladjes met schema's en trefwoorden te maken om dit beeld voor ogen te krijgen.

1.3 Inventariseer, selecteer en rubriceer

Vervolgens is het zaak te bepalen welke ingrediënten een plek moeten krijgen in die beoogde structuur. Veel opdrachten bestaan uit een hoofdvraag en één of meer deelvragen. Zet aan de hand daarvan op een rijtje – ook op een tentamen – welke verschillende begrippen, namen, aspecten en dergelijke *in elk geval* een plek in je tekst moeten krijgen. Cluster elementen die bij elkaar horen, en rubriceer in trefwoorden de mogelijke bouwstenen voor je tekst.

Stel bij thuisopdrachten voor *beschrijvende en betogende teksten* vast wat je nog moet en kunt opzoeken. Pak de cursusliteratuur erbij, maak gebruik van je markeringen in de stof en van je aantekeningen. Welke concepten, auteurs en citaten kun je gebruiken?

Waarover moet je extra achtergrondinformatie verzamelen?

Neem voor een *analyse* ruim de tijd om je primaire bron te bestuderen, en maak aantekeningen over frappante details. Maak daarbij direct al een scherp onderscheid tussen enerzijds empirische waarnemingen en anderzijds bevindingen die meer op interpretatie berusten.

Bij een langer *theoretisch betoog*, waarbij je een eigen standpunt moet innemen, gaat het eveneens allereerst om inventariseren en selecteren. Ga na wat je van de betreffende theorieën weet: wat zijn de uitgangspunten en de concepten, welke kritische kanttekeningen zijn hier in het college of in de teksten bij geplaatst? Vraag je af hoe de theorieën zich verhouden tot de kwestie die in de opdracht is aangegeven. Welke vragen zou dat kunnen opleveren, welke ga je behandelen? Inventariseer de voor- en tegenargumenten, maar ook de argumenten die deze weer zouden kunnen weerleggen. Bepaal welk standpunt je het beste kunt verdedigen, en zoek in de literatuur – en in je aantekeningen – naar materiaal ter onderbouwing of nuancering van je argumenten. Zoek zo mogelijk aanvullende bronnen.

1.4 Bepaal de volgorde en de structuur

Stel ten slotte vast in welke volgorde je de ingrediënten in een samenhangende tekst kunt presenteren. Vertaal de gerubriceerde elementen naar vragen die je in je tekst zult gaan beantwoorden, en bepaal welke op elkaar aansluiten. Maak daartoe diverse opzetjes, totdat je een structuur hebt die het meest logisch, efficiënt en overtuigend zal zijn.

In een *korte tekst* moet de belangrijkste informatie (onderwerp, vraag, kerngedachte, stelling) al direct in de openingsalinea terecht komen. Als die staat als een huis, en de uitwerking in de volgende alinea's is logisch en overtuigend, dan is het meestal niet nodig om een aparte alinea te reserveren voor de conclusie – een concluderende slotzin volstaat dan.

Bij *langere, betogende teksten* is het niet noodzakelijk, en ook niet erg elegant, om direct in je openingsalinea je emmer leeg te gooien. Je kunt ook met een anekdote beginnen, of met een andere vorm van contextschildering. Houd in ieder geval in je achterhoofd: een goede tekst heeft één leidende gedachte. Formuleer die voor jezelf, en maak de ordening van je tekst en alle onderdelen hieraan ondergeschikt.

2 Schrijven

Probeer de motivatie op te brengen om te tekst te schrijven in twee fasen: schrijf eerst een eerste versie en neem daarna de tijd om deze te herschrijven. Schud bij het werken aan de eerste versie het idee van je af dat elke zin in één keer perfect moet zijn. Pas als alles er in conceptvorm staat, wordt het zinvol om tijd te besteden aan de precieze afwerking: schrappen en samenvoegen van zinnen, herformuleren, schuiven. Werk kortom met verschillende schrijfrondes.

Voor al de volgende punten geldt: hou er tijdens het schrijven van de eerste versie rekening mee, maar zorg dat het je schrijftempo niet teveel ophoudt. Besteed er vooral bij de definitieve versie voldoende tijd aan.

2.1 Introduceer je onderwerp met een pakkende inleiding

De introductiealinea, de inleiding op de tekst, is in zekere zin de belangrijkste. Die bepaalt zowel qua vorm als inhoud of lezers doorlezen. Een docent ziet daar vaak al aanwijzingen of iemand de stof heeft begrepen, het onderwerp beheerst en zorgvuldig werkt. Dat geldt ook voor *korte teksten*, en zeker ook voor tentamenvragen, al zal het daar eerder gaan om de eerste paar zinnen, en niet om een hele alinea.

Een academische inleiding van een *middellange tekst* kan uit meer dan één alinea bestaan. In elk geval moeten de inleidende alinea's de volgende ingrediënten bevatten: het onderwerp of fenomeen dat wordt behandeld (wat), je motivatie (waarom), de hoofdvraag die daarover wordt opgeworpen (welke), plus een benoeming van – afhankelijk van het type tekst – de bronnen, publicaties, methoden, auteur(s), scholen of concepten die bij de beantwoording zullen worden gebruikt (wie, waar, wanneer).

Het is belangrijk om direct al in de inleiding specifiek te zijn, en klassieke WWWW-details te noemen: wie, wat, waar, wanneer, en waarom. Bedenk dat je geen fictie schrijft waarbij clou onverwacht op het einde komt; de lezer wil meteen weten wat je beweert, en vervolgens hoe je dat onderbouwt. Schrijf nooit (ook niet op tentamens) 'in het tweede artikel uit de reader', of 'tijdens het college kwam aan de orde'. Dat is niet alleen te weinig specifiek (noem auteur, titel en jaartal; situeer een debat inhoudelijk), ook is het zaak elke academische tekst te schrijven alsof je publiek bestaat uit lezers van buiten de cursussituatie. Dat behoedt je ook voor de gedachte 'de docent snapt hier wel wat ik bedoel' – immers, mocht de docent het al snappen, het is hoe dan ook niet de bedoeling dat de docent het denkwerk doet dat jij wordt geacht uit te schrijven.

Open met een informatieve en pakkende openingszin die de interesse wekt van de lezer. Open je tekst nooit met: 'Ik zal in dit betoog xxx'. Dat kan pas na een inhoudelijke introductie, bijvoorbeeld in de derde of vierde zin van de inleiding; als openingszin stoot het de lezer af.

Er zijn verschillende manieren om je onderwerp te introduceren. In het geval van *betogend-analyserende teksten* waarin je een stelling verdedigt, kun je de tekst openen met de stelling of hoofdvraag, en als het ware met deur in huis vallen:

De Hollywoodfilm is beter in staat om een illusie op te roepen dan het theater. Dat idee is terug te vinden bij xxx.

Is de Hollywoodfilm beter in staat om een illusie op te roepen dan het theater? Er zijn aanwijzingen dat xxx.

Talige communicatie zorgt voor minder misverstanden dan beeldcommunicatie. Dat idee is terug te vinden bij xxx.

Zorgt beeldcommunicatie voor meer misverstanden dan talige communicatie? Er zijn aanwijzingen dat xxx.

Toch is dat een nogal bot begin; vaak is het fraaier om de lezer via een omweg naar je punt toe te leiden. Bijvoorbeeld door te vertrekken vanuit een debat of een fenomeen:

Een van de terugkerende discussies in het mediavergelijkend onderzoek concentreert zich op de vraag of xxx.

Tekst en beeld dragen op verschillende manieren bij aan het begrijpen van audiovisuele teksten. In het geval van het reclamefilmpje van xxx etc.

Ook een uitdagende stelling brengt je tekst lekker op gang:

Het internet wordt vaak gezien als inherent democratisch medium. Dit idee is even wijd verspreid als onjuist. Ik zal dit aantonen door xxx.

In feite vormen dit opstapjes van algemeen naar specifiek. Pas hierbij wel op voor te ruim bemeten algemeenheden en open deuren als 'ICT speelt een steeds belangrijker rol in de maatschappij.' Het duurt na zo'n brede openingszin òf te lang voor je bij je specifieke onderwerp bent aanbeland, òf je kan niet anders dan een bonkige sprong maken zonder direct verband.

Het is ook mogelijk om direct een specifieke publicatie, auteur of concept te introduceren. *Beschrijvend-betogende teksten* lenen zich daar goed voor, maar ook een *analyse* kan zo beginnen:

In zijn artikel 'Die Natur des Films' uit 1927 maakte de Russische theoreticus Boris Kazanskij een onderscheid tussen de positie van de acteur in de film en de positie van de acteur in het theater. Hij bedoelde hiermee dat xxx.

Bij een *theoretisch betoog* moet je veel elementen al opvoeren in de introductie: namen van de auteur(s), titel en datum van de meest relevante publicatie(s), een kernachtige omschrijving van de theorie c.q. het debat daarover, een eventuele korte toelichting, een kernachtige formulering van jouw standpunt, en een aanduiding van wat er volgt in de rest van de tekst. Soms red je dat niet in één alinea en moeten het er twee worden.

Je kunt beginnen bij de theorie, toewerken naar het gebruik ervan en dan je these presenteren: 'In zijn in 1947 samen met Max Horkheimer gepubliceerde *Dialectiek van de Verlichting*, beweerde Theodor Adorno dat xxx. Adorno's theoretische uitgangspunten worden nog altijd veel gebruikt om xxx. Naar mijn mening is dit xxx. In dit betoog zal ik xxx.' Je kunt ook juist bij de onderzoeksvraag beginnen en daarna de vraag opwerpen in hoeverre een bepaalde theorie hierbij van nut kan zijn.

Sommige teksten, zoals middellange *analyses* van mediumuitingen of case studies, bieden de mogelijkheid om semi-journalistiek te beginnen met een pakkende beschrijving van een typische scene of een anekdotisch incident: 'Masja (10 jaar) kan wel huilen. Ineens zijn al haar zogeheten meubi's in haar Habbhotelkamer verdwenen. De spelregels van deze virtuele kinderwereld bepalen dat xxx.' Zo'n opening kan een lezer lekker binnentrekken in

een betoog over mediawijsheid of de juridische status van virtueel bezit, maar draagt wel het gevaar in zich dat de toon in de rest van de tekst te anekdotisch en babbelig blijft. Het is veiliger maar ook saaier om een inleiding op te bouwen volgens een klassiek stramien: openen met de kwestie, vraag of these; uitlichten van specifiek aspect of concept; eventueel het geven van een definitie, bronomschrijving of voorbeeld; expliciteren van wat je precies gaat doen; een aanduiding van wat komen gaat in de rest van je tekst.

In het algemeen is een trechtermodel (breed beginnen en vervolgens toespitsen) minder riskant dan een pyramidemodel (toesgespitst beginnen en dan breder uitwaaieren). Maar het is aan jou om hiermee te oefenen en om te ontdekken wat je het meeste ligt.

2.2 Concentreer je op alinea's

Welgevormde alinea's zijn het geheim van elke goede tekst. Ze zorgen voor een bladspiegel en leesritme die de lezer (en de schrijver) houvast geven bij het eigen maken van de inhoud en de structuur.

Een goede alinea behandelt één – en niet meer dan één – gedachte. Over wat een afgeronde gedachte is, kan men twisten, maar een alineagedachte is een antwoord op één vraag. Die vraag blijft meestal impliciet in je uiteindelijke tekst (in tegenstelling tot je structuurschema; daar staan de vragen wel expliciet) maar al schrijvend is het goed die telkens voor ogen te hebben. Het alinea-antwoord kan de vorm aannemen van een bewering, een omschrijving, of een argument. In zo'n alinea is in principe één kernzin aan te wijzen, de zogeheten topische zin, die compact de hoofdgedachte van de alinea bevat; de rest is daar een uitwerking van, of een aanloop daar naartoe. Die topische zin kan overall staan: in de eerste of tweede zin, in het midden, of in de laatste zin van de alinea. Alinea's bestaan altijd uit minimaal twee hoofdzinnen. Wees alert op ultrakorte alinea's, en zeker op alinea's van één zin: dat is een losse flodder die je moet schrappen, een staartje van de vorige alinea, of een overgangszin die hoort bij de volgende alinea. Bedenk dus bij elke harde return: begin ik nu aan een nieuw element, of hoort het nog bij het voorgaande?

Reken op zo'n vijf tot zeven alinea's per A4-pagina. Wees dus ook alert op lange alinea's, zeker als ze meer dan helft van de pagina beslaan: gaat het daar niet om duidelijk verschillende aspecten of denkstappen? Knip lange alinea's op, en kijk of de nieuw gevormde alinea's een overgangszin of signaalwoorden nodig hebben om de samenhang met de voorgaande alinea duidelijk te maken. Denk daarbij aan signaalwoorden als 'echter', 'in tegenstelling tot', 'bijvoorbeeld', 'bovendien', 'kortom' et cetera, of aan een systematische ordening met 'ten eerste', 'ten tweede' et cetera.

In een goede alinea staat geen zin te veel en geen zin te weinig – geen onnodige herhalingen, maar ook geen verzwegen denkstappen. Formuleer zo precies mogelijk en wees streng voor jezelf wanneer je merkt dat je genoeg wilt nemen met een vage omschrijving.

Het kernbetoog van *theoretisch-betogende teksten* bestaat uit een strakke keten van alinea's die elk één argument bijdragen om de centrale these te verdedigen. De meeste alinea's zijn gericht op argumenten vóór de stelling, een aantal zal ook tegenargumenten proberen te ontzenuwen. Het kernbetoog wordt afgesloten met een concluderende alinea, waarin je kort samenvat wat je hebt behandeld maar vooral wat dat nu heeft opgeleverd. Zorg dat je concluderende alinea net iets meer is dan een herhaling of samenvatting – trek het naar een meta-niveau – maar introduceer daar geen totaal nieuwe elementen.

2.3 Verplaats je in de lezer

De beste teksten schrijf je wanneer je je voortdurend realiseert dat iemand anders ze moet lezen en snappen. Stel je daarbij een kritische, nogal korzelige lezer voor die voortdurend zeurt: 'Hoe dat zo? Wie zegt dat? Wat is dat voor auteur dan? Hoe moet ik me dat voorstellen? Wat is het probleem eigenlijk?' Zo'n kritische lezer op je schouder voorkomt dat je vaagheden opschrijft als: 'Fenomeen A had te maken met B', en 'auteur X is hierbij ook belangrijk' zonder uit te leggen hoe die relatie precies in elkaar zit. Academisch schrijven is bepaald niet hetzelfde als abstract en moeilijk schrijven, en al helemaal niet hetzelfde als algemeen schrijven. Academische teksten moeten juist heel concreet zijn, met gedetailleerde informatie over personen, kwesties, objecten en

theorieën. Oftewel, het 'wie, wat, waar, wanneer, en waarom' is niet alleen aan de orde in je inleiding maar in elke alinea en bewering. Door dit soort exacte informatie en details wordt je tekst niet alleen informatiever, maar ook genuanceerder en correcter. Tegelijkertijd kun je natuurlijk niet elke mogelijk WWW-vraag beantwoorden, dan wordt je tekst onleesbaar. Maak je selectie zorgvuldig, geef details die noodzakelijk zijn en die je betoog vooruithelpen, en zorg dat de korzelige lezer geen aanleiding heeft om zeurvragen te stellen.

Hou die korzelige lezer dus permanent op je schouder. Schrijf in elk geval nooit uitsluitend voor je docent. Het is cruciaal dat je tekst op zichzelf kan staan, en in principe ook voor de geïnteresseerde lezer van buiten de cursus te lezen is. Ga er dus ook niet van uit dat de lezer weet wat de vraag is of dat het om een cursusopdracht gaat. Schrijf dus nooit: 'In deze opdracht zal ik', of 'in de PowerPoint van het college'.

2.4 Onderscheid feiten en meningen

In een academische tekst zijn feiten en meningen/interpretaties strikt gescheiden c.q. onderscheiden. Direct moet duidelijk zijn welke uitspraken feitelijk ('objectief', empirisch) zijn, en welke berusten op jouw mening of interpretatie. Maak duidelijk of wat je schrijft gebaseerd is op bronnen en werk van anderen of op eigen onderzoek. Tevens moet het onderscheid tussen interpretaties van jou en die van andere, al dan niet wetenschappelijke, auteurs helder zijn. De verleiding is groot om al in een feitelijke beschrijving van een fenomeen of een theorie oordelende woorden als 'terecht', 'onjuist' en 'onzorgvuldig' (of zelfs de zware aantijging 'onwaar' – vermijd die sowieso in academische teksten) in te vlechten, maar dat is riskant. De kans is groot dat je vergeet te beargumenteren op grond waarvan jij iets terecht of onterecht noemt, en bovendien blijft vaak impliciet of dat oordeel gebaseerd is op andere bronnen of op je eigen interpretatie.

Vooraf in het geval van een analyse van een mediumobject of een beschrijving van een case is het zaak om feitelijke beschrijvingen c.q. observaties goed apart te houden van je interpretaties en waardeoordelen. Soms kan dat door ze te verdelen over aparte alinea's, soms door ze in verschillende zinnen onder te brengen, of ze over hoofdzin en bijzin te verdelen. Vermijd algemene grove waardeoordelen ('goed filmpje', 'mooi vormgegeven website'), en voorzie je interpretaties altijd van toelichting.

Ook middels woordkeus is het onderscheid tussen feit en interpretatie te markeren. Interpretaties zijn aan te kondigen met expliciete signaalwoorden en -zinnen: 'Dit is te interpreteren als', 'Dit zou kunnen duiden op', 'Dit kan betekenen'. Ook modale bepalingen als 'vermoedelijk', 'waarschijnlijk', en 'wellicht' zijn handig om interpretaties te presenteren. Zulke modale bepalingen maken je tekst niet zwakker maar sterker, juist omdat je daarmee duidelijk aangeeft dat het om een interpretatie gaat. Deze retoriek heeft wel reliëf nodig, anders komt je tekst in zijn geheel onzeker over. Zorg er dus voor dat je op andere punten gebruik maakt van sterke bepalingen: 'Natuurlijk', 'Uiteraard', 'Het lijkt geen twijfel dat xxx'. Reliëf is ook aan te brengen door de voor de hand liggende interpretaties expliciet te onderscheiden van de meer verrassende interpretaties: 'Het ligt voor de hand dat xxx', 'Het is opvallend dat xxx', 'Anders dan verwacht'.

Eventueel kun je interpretaties af en toe voorzien van een expliciete verwijzing naar jezelf als interpreet ('volgens mij', 'naar mijn indruk', 'mijns inziens'). Maar wees daar zuinig mee; het risico is dat je interpretatie de status krijgt van 'slechts mijn persoonlijke mening'. Dat geldt nog sterker voor 'ik geloof' en 'ik vind' – vermijd die formuleringen dan ook. Schrap die frases en je zult zien dat je inhoudelijke argumenten het overtuigingswerk alleen aankunnen (of je merkt prompt dat de argumentatie ontbreekt). In een academische tekst kun je gerust gebruik maken van het woord 'ik', maar de combinaties 'ik geloof' en 'ik vind' zijn óf overbodig óf dragen het gevaar in zich dat je het daarbij laat en de argumentatie vergeet. Overvloedig gebruik van 'ik' maakt bovendien al gauw een pedante of onvolwassen indruk. Gebruik in elk geval nooit 'ik' in de eerste zin van een tekst.

In een *theoretisch betoog* bestaan de feitelijke beschrijvingen uit een zo exact mogelijke weergave van een bepaalde theorie. Ook hier mogen je beschrijving en je oordeel niet door elkaar lopen. Wil je een theorie bekritisieren, dan zul je, om overtuigend te zijn, eerst moeten laten zien dat je exact weet wat die behelst. Onderbouw al je beweringen (zowel

beschrijvende als interpretatieve) met verwijzingen naar de theorie, liefst met citaten uit de oorspronkelijke bron, dus primaire teksten. Het is nogal pedant om pakweg Heidegger of Habermas naar de prullenbak te verwijzen zonder blijk van kennisname van hun werk. Juist omdat het praktisch onontkoombaar is dat je weergave van de theorie al op voorhand ingekleurd zal zijn door je kritische oordeel, is het zaak zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke bron te blijven, en niet middels suggestieve parafrases je gelijk te halen. Zoek in je kritiek altijd naar de nuance. Hoe genuanceerder je bent in je kritiek, hoe overtuigender die overkomt: 'Adorno leidt hieruit af dat xxx. Op het eerste gezicht lijkt dit xxx. Toch is deze redenering naar mijn oordeel niet overtuigend, aangezien xxx. Zeker in onze eigen tijd zal xxx.'

Auteurs als actoren of als bronnen

Een alinea waarin je bronnen opvoert kan op twee manier worden geformuleerd: auteursgecentreerd of onderwerpsgecentreerd. Vergelijk:

- *Auteursgecentreerd*: 'Howard Rheingold (1993) definieert virtuele gemeenschappen als xxx. Wellman (2000) voegt daar nog aan toe dat xxx. Opvallend is dat beide auteurs xxx.'
- *Onderwerpsgecentreerd*: 'Virtuele gemeenschappen kenmerken zich door xxx (Rheingold 1993, Wellman 2000). De vraag is of in Web 2.0-gemeenschappen xxx.'

In auteursgerichte zinnen worden dus de auteurs zelf opgevoerd als handelende personen die iets doen: onderzoeken, beweren, verklaren et cetera. Dat is zinvol als je onderwerp primair bestaat uit een betoog over die auteurs en hun werk. In onderwerpsgerichte zinnen en alinea's spelen de auteurs een secundaire rol, en worden zij slechts genoemd als bron (tussen haakjes, of in een noot) van beweringen die je kennelijk als vaststaand aanneemt. Hoe je auteurs c.q. bronnen opvoert, hangt dus af van wat je beoogt met een alinea of een tekst.

Citeren of parafraseren?

In zijn algemeenheid is niet te zeggen of je beter kunt parafraseren of juist citeren. Sommige studenten worden door hun docenten gemaand om 'dichter bij de brontekst' te blijven, omdat hun parafrases getuigen van onzorgvuldig lezen, en ze aan de haal gaan met slecht begrepen redeneringen. Anderen timmeren hun tekst zo dicht met citaten dat hun eigen gedachtegang onzichtbaar wordt. Probeer een goed evenwicht te vinden, en maak daarin weloverwogen keuzes.

Bij parafraseren gaat het erom de gedachtegangen van een auteur zo adequaat mogelijk weer te geven in je eigen woorden. Blijf echter dicht in de buurt van de bron; maak gebruik van de terminologie van de auteur, niet alleen de theoretische begrippen maar ook de werkwoorden die daar relaties tussen aanbrengen. Letterlijk overschrijven (of vertalen) van zinnen of zinsdelen mag alleen als je ze tussen aanhalingstekens zet en de bron (inclusief paginaverwijzing) vermeldt. Oftewel, als je citeert. Om elke verwarring tussen plagiaat en citaat te voorkomen is er een simpele vuistregel: plaats aanhalingstekens zo gauw je vier of meer achtereenvolgende woorden overneemt uit een bron. Worden je zinnen daardoor te stroef en onprettig om te lezen, verbouw ze dan tot je eigen zinnen, met een eigen grammatica.

Het gebruik van letterlijke citaten verlevendigt je tekst en onderbouwt je beweringen met terugvindbare bronnen. Althans, als je het goed doet. Laat een citaat nooit zomaar voor zichzelf spreken; leid citaten altijd in en uit met eigen formuleringen. Zorg er kortom voor dat ze zijn ingebed in je eigen redenering.

Citaten kunnen kort of lang zijn, afhankelijk van het type tekst. Gebruik in elk geval geen lange citaten in korte teksten (vuistregel: niet meer dan een kwart van de tekst), en wees er verder ook zuinig mee. Citaten langer dan drie regels kun je het beste vrijhouden in een extra inspringend blok, geplaatst tussen witregels. In dat geval hoeven er geen aanhalingstekens omheen te staan.

Kies citaten zorgvuldig uit, dat wil zeggen: zorg dat ze iets specifiek zeggen, en wel iets waar jij ook verder op doorgaat in je eigen tekst, zoals definities, treffende uitspraken of specifieke redeneringen. Wees altijd alert op de context in de oorspronkelijke bron, want voor je het weet schuif je een auteur iets in de schoenen, terugvindbaar en wel, terwijl de auteur dat nu juist bekritiseerde.

Vaak is het elegant om quotes in te vlechten in je eigen zinnen. Knip geciteerde zinnen op als de grammatica van het citaat niet spoort met je eigen zinnen, maar blijf altijd secuur en letterlijk wat betreft overname van hoofdletters, cursiveringen, en zelfs tik- en andere fouten.⁶ Zorg er hoe dan ook voor dat duidelijk blijft wat van jou is, waar een citaat begint (aanhalingstekens openen) en waar het eindigt (aanhalingstekens sluiten). Let daarbij ook op de juiste exacte plaatsing van punten, komma's, haakjes, en aanhalingstekens, zoals:

Dit zou kunnen betekenen dat 'xxx xxx xxx xxx xxx,' zoals Austin (1959, 158) beweert. Hij zegt daar ook: 'Yyy yy yyy yyy (...) yyy yyy yyyy.' Derrida heeft daar echter het volgende tegenin gebracht: 'Zzz zzz zzz zzz. Zzzz zzz zzz' (Derrida 1972, 16).

In dit voorbeeld wordt op drie verschillende manieren geciteerd, met implicaties voor de plaatsing van komma's en punten:

- een fragment (xxx) opgenomen in een eigen zin die nog doorloopt na het citaat – hier moet je de komma invoegen voor aanhalingsteken sluiten;
- een compleet citaat (yyy) van een zin (zij het onderbroken met weglatingpuntjes tussen haakjes) die niet doorloopt in eigen tekst of eindigt met een *in-text* referentie – hier moet je de punt invoegen voor aanhalingsteken sluiten;
- en een citaat (zzz), dat eindigt in een *in-text* referentie – hier komt de punt pas na het sluitreferentiehaakje, ook al eindigt het citaat zelf in een punt; het sluitingsaanhalingsteken staat uiteraard voor het referentiehaakje.

Gebruik dubbele aanhalingstekens bij een citaat in een citaat:

Derrida claimt daarover: 'Zzz zzz zzz "aaa aaa" zzz zzz' (Derrida 1972, 18).

In principe heb je de werken waaruit je citeert en waarvan je de bron opvoert ook gelezen, maar het kan voorkomen dat je een citaat van een auteur opvoert dat hebt gevonden in een ander werk, zonder dat je de publicatie van de betreffende auteur in handen hebt gehad. Geef dit duidelijk aan door de toevoeging 'geciteerd in':

Habermas claimt daarover: 'Xxx xxx xxxx' (Habermas 1962, 18 geciteerd in Poster 1996, 168).

3 Herschrijven en afwerking van de definitieve versie

Een tekst, hoe kort ook, is nooit in één keer goed. Als je je tekst wel in één keer goed vindt, dan heb je er of veel te lang over gedaan, of je bent te weinig kritisch en te snel tevreden. Besteed bij het afwerken aandacht aan de volgende punten.

3.1 Check hoofdlijn, alinea-opbouw, zinsbouw en woordkeus

Check of je tekst een heldere hoofdgedachte heeft en de hoofdvraag beantwoordt. Zijn alle aspecten adequaat aan de orde gekomen? Zijn je beweringen voldoende toegelicht, onderbouwd en van bronnen voorzien?

Ga na of de alinea's elkaar logisch opvolgen, en of ze niet te lang of te kort zijn. Aarzel niet om complete alinea's te verplaatsen als dat de opbouw ten goede komt. Herformuleer zo nodig overgangszinnen en signaalwoorden. Ga ook na of elke alinea inderdaad één gedachtestap zet en een aanwijsbare topische zin heeft.

Informatiedichtheid: niet te hoog, niet te laag

In een goede alinea staat geen woord te veel. Let op nietszeggende zinnen en overbodige toevoegingen. Het zal voorkomen dat je in twee zinnen bijna hetzelfde zegt, maar er toch

⁶ Met de toevoeging tussen rechte of ronde haakjes (sic) of [sic] – Latijn voor: 'zo' – in een citaat geef je aan dat de fout authentiek zo voorkomt in de oorspronkelijke bron. Met (...) geef je aan dat je een gedeelte hebt weggelaten in het citaat. Andere toevoegingen tussen haakjes in een citaat krijgen altijd je initialen erbij, om duidelijk te maken wat van de auteur is en wat van jou, bijvoorbeeld in geval van een cursivering: (cursivering van mij – MvdB).

niet zomaar eentje te schrappen is. Puzzel dan op een nieuwe formulering die de informatie van die twee zinnen kan combineren.

In een goede alinea staat ook geen woord te weinig. Controleer of je zinnen elkaar logisch opeenvolgen. Heb je geen denkstappen overgeslagen? Zit er voldoende adem tussen zinnen met moeilijke begrippen?

Variatie in zinsbouw en ritme

Zorg voor variatie, qua zinslengte, opbouw en ritme. Wissel korte zinnen af met lange zinnen, dat leest het prettigst. Breng ook variatie aan in de grammaticale structuur. Een tekst waarin de zinnen telkens beginnen met onderwerp en persoonsvorm, gaat dreunen. Check je zinsbouw door de tekst hardop voor te lezen; je hoort dan waar je nog op moet puzzelen.

Vermijd omslachtige constructies

Wees bedacht op tangconstructies: zinnen waarin de hoofdzin wordt onderbroken door een veel te lange bijzin, bijvoorbeeld: 'Deze bewering is met het artikel xxx, waarin de auteur beweert dat theater zich op verschillende manieren laat vergelijken met film en andere audiovisuele media, goed te onderbouwen.' Zulke zinnen zijn meestal om te bouwen tot een bij elkaar gehouden hoofdzin plus een bijzin.

Vermijd ook de passieve, lijdende vorm. Dat is simpel te checken door te zoeken hoe vaak constructies met 'wordt' en 'worden' in je tekst voorkomen. Probeer zulke zinnen waar mogelijk actief te maken door een handelende actor op te voeren. Een zin als 'Deze films werden gezien als xxx' is actief te maken: 'Het publiek zag deze films als xxx.'

Check ook je woordkeus, en maak daarbij gebruik van woordenboeken en encyclopedieën, vooral waar het gaat om vreemde woorden of theoretische concepten. Is het woord of begrip hier wel correct gebruikt? Vermijd nietszeggende clichés ('de tijd zal het leren') en vage algemene termen ('de maatschappij', 'de mens', 'de media'). Formuleer academisch – ook in korte teksten – dat wil vooral zeggen: precies.

3.2 Regel feedback en check formele randvoorwaarden

Laat waar mogelijk je teksten aan anderen lezen, aan vrienden of medestudenten. Niet zozeer om de spelfouten eruit te halen, maar om te checken hoe je tekst overkomt op een buitenstaander: is je redenering te volgen, welke passages zijn onduidelijk, welke informatie mist, waar verslapt de aandacht?

Controleer ten slotte of je tekst aan alle formele randvoorwaarden voldoet: spelling, opmaak, typografie, referenties en bibliografie. Dit geldt ook voor korte teksten! Voorzie een middellange tekst van een sprekende titel, eventueel onderscheiden in een swingende hoofdtitel en een zakelijke, informatieve ondertitel. Maak die ondertitel niet te lang – prop er niet je hele hoofdvraag in; een relatie tussen hooguit drie termen uit je tekst is genoeg.

4 Academische samenvattingen

In het eerste studiejaar zul je een enkele keer als opdracht een samenvatting moeten schrijven van een wetenschappelijk artikel (in alle andere opdrachten gaat het juist niet om samenvattingen, maar om specifieke verwerkingen van de gelezen teksten). Het maken van samenvattingen – van boeken, hoofdstukken of artikelen – is echter ook los van expliciete opdrachten de beste manier om stof eigen te maken, of dat nu is voor een tentamen, presentatie of paper. Wen je het maken van samenvattingen zo veel mogelijk aan. Het scherpt je pen, althans als je academisch en zorgvuldig schrijft. Wen je aan om niet bonkig 'toch maar alleen voor mezelf' slordige samenvattingen te maken in de trant van:

Habermas schreef over de publieke sfeer, die zat tussen tussen de burgers en de overheid in.

Academischer, en bovendien ook nog bruikbaar voor latere papers, zou zijn:

In zijn werk *Structurwandel der Offentlichkeit* (1962) analyseert de socioloog Jürgen Habermas de historische transformaties in wat hij noemt 'de publieke sfeer'. Met deze term beoogt hij xxx.

Wanneer je een paar keer een goede samenvatting schrijft, wordt het steeds gemakkelijker om in één alinea de kern van een tekst te formuleren, die je vervolgens kan gebruiken als bouwsteen voor opdrachten of papers.

Het is goed je te realiseren dat academische samenvattingen anders zijn dan die je gewend bent van de middelbare school. Zo is een academische samenvatting nooit 'tekstvervangend', oftewel, je samenvatting moet niet de indruk wekken dat deze evengoed door de auteur van de brontekst geschreven had kunnen zijn. Je neemt als het ware een metaperspectief in, je schrijft *over* de auteur en de tekst. Tevens is het goed academisch gebruik om een volledige titelbeschrijving van de brontekst te geven, dat wil zeggen inclusief datum, uitgever, jaargang en dergelijke, volgens een gangbaar academisch format (zie bijlage 1 voor verschillende formats). Daar heb je later, als je stof ophaalt voor bijvoorbeeld je BA-eindwerkstuk, echt plezier van.

Een academische samenvatting kan kort of middellang zijn, afhankelijk van de lengte en complexiteit van de brontekst. In principe bestaat een samenvatting uit twee delen: een inleiding en een uitwerking. Een apart concluderend deel is hier niet nodig; dat zit vervlochten in je inleiding en uitwerking. Het tekstgenre is vanzelfsprekend altijd reproductief, maar verder gelden voor het schrijven van samenvattingen grotendeels dezelfde principes als voor korte en middellange teksten: inventariseren en rangschikken; logica en samenhang aanbrengen in alinea's.

4.1 Introductie onderwerp

De inleiding bestaat uit één alinea die als het ware een samenvatting van de samenvatting vormt. Hierin staan de essentiële elementen van de samen te vatten brontekst: onderwerp, vraagstelling, kerngedachte, belangrijkste bevindingen, relevante feitelijke en contextuele informatie, eventueel theoretische positionering en methode van onderzoek. Inventariseer die elementen en maak kladjes van de rubricering en volgorde. Het materiaal daarvoor zal primair te vinden zijn in de titel, inleiding en de conclusie van de brontekst, aan te vullen met informatie uit het middendeel. Pas op dat je je inleiding niet beperkt tot een samenvatting van de inleiding van de brontekst – de kans is groot dat jouw inleiding te veel informatie bevat over de aanpak waarmee de auteur de vraag gaat beantwoorden, en te weinig of zelfs geen informatie bevat over de hoofdgedachte.

4.2 Vraagstelling en hoofdgedachte

Introduceer het onderwerp niet algemeen ('de introductie van de televisie'). Probeer direct te specificeren: naar tijd, plaats en context, en relateer waar mogelijk al aan de vraagstelling ('de rol van televisie in gezin en samenleving in Frankrijk tussen 1949 en 1968'). Als de vraagstelling niet expliciet benoemd is in de brontekst, zal je hem moeten reconstrueren uit de titel, de inleiding en de conclusie. De vraagstelling heeft vaak betrekking op verbanden, probeer die op te sporen en te benoemen, eventueel in de vorm van deelvragen (wie, wat, waar, waarom, hoe).

Als je geluk hebt, bevat de inleiding of de conclusie een kernzin die je (bijna) helemaal als hoofdgedachte kunt overnemen. Maar meestal zul je moeten grasduinen in het middendeel om een kernzin te formuleren die zo helder en volledig goed mogelijk de hoofdgedachte uitdrukt. Deze ene kernzin is voor de lezer (c.q. de docent, c.q. jijzelf) het belangrijkste houvast – wees hier heel secuur in je woordkeus. Houd het metaperspectief in de gaten: voer de auteur van de brontekst consequent op als een derde persoon die onderzoekt, beweert, verklaart et cetera.

Hoe gedetailleerd moet de inleiding zijn? Deze moet in elk geval feitelijke informatie bevatten die noodzakelijk is voor het begrip van de vraagstelling en hoofdgedachte. Je kunt daarbij denken aan definities en omschrijvingen van relatief onbekende fenomenen, of een debat waarin de auteur een positie inneemt. Licht de kernzin van de hoofdgedachte in ten minste één zin nader toe.

Een voorbeeld van een inleiding van een samenvatting:

In het slothoofdstuk van zijn studie *The Media and Modernity*, getiteld 'The Reinvention of Publicness', werpt de Engelse socioloog John B. Thompson de vraag op wat de beperkingen en mogelijkheden zijn van de rol die media tegenwoordig spelen in het functioneren van de westerse democratie, om vervolgens uiteen te zetten hoe men die bijdrage zou kunnen optimaliseren. Om de nadelen van de toenemende concentratie van mediaconglomeraten in te dammen, pleit Thompson voor een institutionele organisatie van media, hetgeen hij noemt 'gereguleerd pluralisme'. In reactie op de voortschrijdende globalisering stelt hij een nieuwe definitie van 'openbaarheid' voor, waarin vooral gemedieerde, niet ruimte- en tijdgebonden en niet-dialogische communicatie mogelijkheden lijken te bieden om de kwaliteit van de democratie te verbeteren.

De eerste zin bevat het onderwerp, de vraagstelling en zet de lijn van de hoofdgedachte neer. De tweede en derde zin vat de inhoud van de hoofdgedachte kort samen.

4.3 Structuurschema

In een samenvatting van 600-800 woorden bestaat de uitwerking uit zo'n zeven tot elf alinea's. Voor de alineastructuur kun je doorgaans de globale volgorde van de brontekst – en dus je gemarkeerde topische zinnen – aanhouden, maar volg die niet alinea voor alinea. Zoek naar grotere lijnen en verbanden, en probeer die in een kernzin of overgangszin te vatten. Werk op deze manier toe naar een structuurschema, met daarin per alinea kernwoorden en idealiter een kernzin. Maak ook losse aantekeningen van zaken die mogelijk ook genoemd moeten worden, en bepaal later of en waar ze een plek moeten krijgen. Beoordeel voor je je alinea's gaat uitschrijven of de beoogde volgorde logisch is, en of je helder hebt hoe ze met elkaar in verband staan.

Bij de uitwerking van de alinea's komt het wederom aan op selecteren, ordenen en detailleren. Neem alleen informatie op die zowel van belang is voor die ene alinea, alsook voor de overkoepelende gedachte. Blijf steeds concreet over de WWW-vragen maar laat je zinsconstructies met name leiden door de klassieke academische W-vragen naar verbanden: waarom (reden), waartoe (doel) en waardoor (oorzaak). Voorbeelden kunnen zeker ook een plaats krijgen in een academische samenvatting, als je ze maar direct relateert aan de hoofdgedachte: 'Aan de hand van xxx laat de auteur zien dat xxx.'

4 ACADEMISCH SCHRIJVEN II

Papers en eindwerkstukken

In je studie zul je vele papers schrijven, meestal als eindtoets van een cursus. Een paper (3000-7000 woorden) is een academisch werkstuk: een betoog gebaseerd op literatuurverwerking of een rapportage gebaseerd op eigen onderzoek. In een paper komen in principe alle teksttypen terug die je in kleinere opdrachten hebt geoefend – zowel reproductieve, beschrijvende, betogende als analyserende delen zullen daarin een plaats hebben.

Een en ander is mede afhankelijk van het genre; een gevraagd werkstuk kan bestaan uit een case study, een onderzoeksverslag, een literatuurstudie, een historiografisch bronnenonderzoek, een reflecterend essay of een adviesnota, en alle mogelijke mengvormen. Niet elk paper is een wetenschappelijk onderzoek in strikte zin; cursuspapers zijn in de regel een leeronderzoek (met bijvoorbeeld kleine, niet-representatieve steekproeven), een vooronderzoek of een onderzoeksvoorstel. Het bachelor-eindwerkstuk is bedoeld als proeve van bekwaamheid in het zelfstandig verrichten van onderzoek. Dit hoofdstuk bevat algemene aandachtspunten voor het werken aan een onderzoekspaper.

1 Onderzoekspapers

Er zijn verschillende soorten onderzoek. Zo kan er onderscheid gemaakt worden naar het type materiaalverzameling: kwantitatief onderzoek verzamelt telbare entiteiten, en ordent en beoordeelt dat materiaal op grond van statistisch bewerking en analyse, en kwalitatief onderzoek verzamelt en beoordeelt niet-telbaar materiaal. Onderzoekstypen zijn ook te onderscheiden op grond van de plek waar het onderzoek wordt gedaan: archiefonderzoek, bureauonderzoek, straatonderzoek (waaronder ook veld-, publieks- en lokatieonderzoek) en laboratoriumonderzoek (in een gecontroleerde setting), al zal het meeste media- en communicatieonderzoek niet aan een specifieke plek gebonden zijn.

En ten slotte is er ook nog onderscheid te maken naar type probleemstelling en uitwerking: toetsend, beschrijvend, of theoretisch-analytisch. In dit hoofdstuk zal vooral worden ingegaan op het ontwikkelen van een probleemstelling, want die vormt het raamwerk van elk onderzoek.

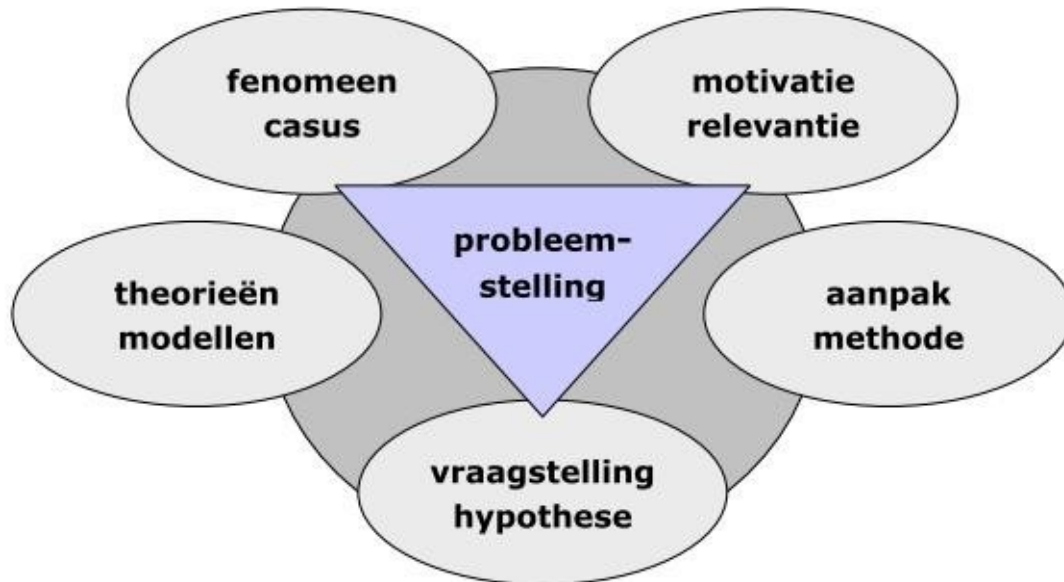
Een probleemstelling is ruimer dan de vraagstelling, en koppelt verschillende WWWW-vragen aan het te onderzoeken fenomeen: wat, waarom, welke, waarbinnen en waarmee. In principe gaat het om het in beeld krijgen en ordenen van vijf aspecten van de zogeheten Schijf van Vijf⁷:

1. *Wat* ga je onderzoeken: wat is het specifieke *fenomeen* waar je je inzicht in wilt vergroten, en aan de hand van welke specifieke *casus* (c.q. object, corpus, steekproef) ga je dat uitwerken?
2. *Waarom* wil je dat uitzoeken: wat is je *motivatie*, en de wetenschappelijke en de maatschappelijke *relevantie* van de kwestie?
3. *Welke* specifieke *vraag* stel je over het fenomeen; wat zijn je verwachtingen over het mogelijke antwoord, oftewel heb je een *hypothese*?
4. *Waarbinnen* is dat te onderzoeken: vanuit welk *perspectief, theorieën of modellen* benader je de kwestie?
5. *Waarmee* ga je dat doen: wat is je aanpak, de *methode* waarmee je je vraag gaat beantwoorden?

Hoewel deze vijf aspecten uiteindelijk allemaal ergens een plaats moeten krijgen in je onderzoeksrapportage, en al aan de orde komen in je inleidende hoofdstuk, is het belangrijk om te benadrukken dat dit geen blauwdruk is voor de volgorde in de uiteindelijke tekst. Het vormt ook geen bloksgewijze paragraafindeling voor je uiteindelijke

⁷ Gebaseerd op de handleiding van Eggo Müller, ontwikkeld voor de cursus Media Cultuur Maatschappij. Zie Eggo Müller, 'Het schrijven van een probleemstelling volgens de *Schijf van Vijf*', Eggo Müller Homepage (2005) <http://www.uu.nl/gw/medewerkers/EMueller1/0>

paper. Maak dus liever ook geen kopjes met 'Vraagstelling', 'Theoretisch kader' en 'Methode'. Het gaat immers om de samenhang en ineenvlechting van deze aspecten, en met zo'n blokindeling is het gevaar groot dat bijvoorbeeld je theoretisch kader op zich zelf komt te staan met slechts een impliciete relatie met je vraagstelling, en ook verder niet meer terugkomt in je bevindingen. Zie deze Schijf van Vijf als een denkmodel waarmee je je materiaal ordent, aanpast, verandert en in elkaar laat grijpen, zowel tijdens het voltrekken van het onderzoek, als tijdens je schrijfproces (die beide vaak door elkaar lopen). Vat het vooral niet op als afvinklijstje of invuloefening. In schema ziet dat bouwwerk er zo uit:

1.1 Fenomeen en object (casus, corpus, steekproef)

Allereerst is er een fenomeen dat je intrigeert en waar je iets over te weten wilt komen. Dat is specifieker dan 'het onderwerp' op zich, en heeft minstens twee termen die een verband leggen, bijvoorbeeld: 'Retroprogramma's op tv en cultureel geheugen'; 'Actiefilms en opvattingen over mannelijkheid'; 'Mobiele telefonie en relatiemanagement'; 'Voetbalfans en internetcommunities'. Neem iets wat je echt intrigeert, want je zult er een paar weken mee bezig zijn. Houd ook de andere schijven in je achterhoofd: waarover is waarschijnlijk nog niet veel bekend, wat zou de maatschappelijke of praktische relevantie kunnen zijn, welke relatie is er met theoretische debatten?

Werk van daaruit toe naar een verdere toespitsing: welke concrete casus (dan wel object, corpus, steekproef – afhankelijk van het type onderzoek dat je verricht) kan licht werpen op dat fenomeen? Baken dat scherp af: welke retroprogramma's of actiefilms ga je analyseren; welke precieze gebruikersgroep van mobieltjes; welke fangroep van welke voetbalclub met een internetsite?

Je stuit bijvoorbeeld op 'retroprogramma's' zoals *I Love the 80s* en *Dat waren de jaren tachtig*. Je hebt de indruk dat dit soort programma's steeds vaker worden uitgezonden. Hoe komt dat en wat is dat voor een cultureel verschijnsel? Wat voor relatie zou er kunnen zijn tussen de inhoud en de vorm van deze programma's en het historische besef van het publiek? Is het een kwestie van commerciële strategie en lage productiekosten? Je bedenkt dat je ouders deze programma's leuk vinden, jijzelf eigenlijk ook, maar doen jullie dat wel om dezelfde redenen? Bij wie slaat het aan, zijn daarin verschillende groepen te onderscheiden, en heeft dat te maken met de inhoud van de programma's? Je hebt het idee dat naar dit soort programma's nog weinig onderzoek is verricht. Je hebt ook de indruk dat je op basis van zo'n onderzoek zou kunnen bijdragen aan algemene inzichten in de relatie tussen media, cultuur en maatschappij. En je wilt verbanden leggen tussen de economie/productie van dit soort programma's, hun inhoud en vorm en de receptie daarvan. Maar dat is veel te veel, je zult keuzes moeten maken. Zo kun je tot een formulering komen waarin het fenomeen en de specifieke casus op elkaar worden

betrokken: 'De relatie tussen retroprogramma's op de Nederlandse televisie en het culturele geheugen: Een discoursanalytisch onderzoek naar de interpretatie van het recente verleden in *I Love the 80s*'.

1.2 Motivatie, wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie

Naast je persoonlijke interesse is er als het goed is een relatie met wetenschappelijke maatschappelijke vraagstukken. De wetenschappelijke relevantie kun je onderbouwen door je onderzoek te plaatsen in een bepaalde traditie, en aansluiting te zoeken bij eerder onderzoek naar het fenomeen, of wat er op lijkt (ander programma, medium, land of een andere doelgroep). Knoop aan bij overeenkomsten met jouw casus en vragen, maar zoek vooral verschillen en afwijkingen: van welke verklaringen vermoed je dat ze juist niet opgaan voor jouw casus, welke alternatieve interpretatie wil je toetsen? Ook kun je wijzen op hiaten in bestaand onderzoek, aspecten die nauwelijks onderzocht zijn, en die jij nu gaat aanpakken. Dit veronderstelt dus overzicht en inlezen: wat is er al gedaan, beweerd, onderzocht, geopperd?

Stel dat er reeds onderzoek is gedaan naar het fenomeen retroprogramma's door een media-econoom. Daarin wordt het verschijnsel puur verklaard door het feit dat de omroepen toegang hebben tot goedkoop archiefmateriaal, en dat recylen. Hoewel relevant, vind je dit niet bevredigend, omdat dat nog geen verklaring biedt voor het publiekssucces van de programma's. Je wilt culturele factoren voor het voetlicht halen, en je hebt het idee dat nostalgie een rol speelt. Vervolgens zoek je daar materiaal over, om je eigen opzet en ideeën te situeren. Overigens wordt hier duidelijk hoe de uiteindelijke opbouw van het paper en de paragrafen zich niet kunnen houden aan een bloksgewijze schijf-indeling. Een situering in het veld van bestaand onderzoek om de relevantie aan te geven, impliceert vaak al specifieke disciplinaire benaderingen en theoretische perspectieven.

Maatschappelijke relevantie kan verschillende vormen aannemen. Een heftig publiek debat waar de kranten vol van staan, is niet bij elk onderzoek aan de orde, maar laat zulke aanknopingspunten niet liggen als dat wel het geval is. Het meeste media- en communicatiewetenschappelijk onderzoek bevindt zich aan de rustiger randen van maatschappelijke ontwikkelingen, maar probeer die wel te benoemen en je onderzoek daarin te plaatsen. Vaak zal het gaan om inzichten in recente culturele ontwikkelingen waarin de media een zekere rol spelen. Mocht bijvoorbeeld uit eerder onderzoek naar retroprogramma's blijken dat deze een specifieke interpretatie van het recente verleden aanreiken, dan is dat te plaatsen in de context van het debat over Nederlandse identiteit. Een andere vorm van maatschappelijke relevantie bestaat uit directe toepasbaarheid. Denk bijvoorbeeld aan onderzoek naar het nut van 'taalprogramma's' op lokale televisiezenders voor het integratieproces van zojuist gearriveerde allochtonen. De inzichten uit dit soort onderzoek kunnen soms worden vertaald naar aanbevelingen voor beleidsmaatregelen of marketingstrategieën, maar dit is geen vereiste voor elk media- of communicatiewetenschappelijk onderzoek.

Hoe dan ook, contextualiseer je onderzoek altijd expliciet – plaats het in een specifieke wetenschappelijke en maatschappelijke context

1.3 Vraagstelling en hypothese

De precieze formulering van een goede vraagstelling is een vaardigheid op zich. In de beginfase van het onderzoek zijn vraagstellingen in de regel veel te algemeen en te ruim geformuleerd. Een vraag als 'Wat is de invloed van de media op de samenleving?' is niet te operationaliseren en te meten. Zelfs een schijnbaar specifieke vraagstelling als 'Wat is de betekenis van nieuwe media voor de constructie van de identiteit van Nederlandse jongeren sinds 1995?' is nog veel te breed. Deze kwestie haakt duidelijk terug op de eerdere schijf van het afbakenen van de casus of het corpus: over welke nieuwe media, welke aspecten van identiteitsconstructie en/of welke groepen Nederlandse jongeren kun je het gaan hebben? Houd daarbij in het achterhoofd de goede raad van David Silverman: 'Probeer liever over een *klein* onderwerp *veel* te zeggen dan over een *groot* onderwerp *weinig* te zeggen.'⁸ Hoe paradoxaal het wellicht ook klinkt, het is zaak je onderwerp klein

⁸ David Silverman, *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook* (London: Sage, 2000).

en bescheiden te houden terwijl je ambitie bij de vraagstelling en de implicaties daarvan juist ruim mag zijn (hoewel docenten daarin van mening kunnen verschillen). Zogeheten 'gesloten' vragen (met slechts een ja of nee als antwoord) zetten je in de regel op het verkeerde spoor. Zeker als het gaat om definitievragen zoals 'Is *E.T.* van Steven Spielberg een thriller?' of platte toepassingsvragen als 'Is Habermas' concept van de publieke sfeer toe te passen op weblogs?' leveren eveneens niet veel interessants op, omdat volstrekt onduidelijk is in welk debat of context een ja of nee relevant kan zijn. Dat is ook niet op te lossen door die relevantie apart te behandelen (we zien hier wederom hoe geen enkele schijf op zich staat); die moet ook doorklinken in de formulering van de vraagstelling. Ook een vraagstelling als 'Spelen retroprogramma's een rol bij de integratie van allochtone mannen boven de 50 in Nederland sinds 2000?' is onhandig. Ongetwijfeld zal het antwoord niet alleen bestaan uit een simpel ja of nee, maar de gesloten formulering biedt geen systematische aanknopingspunten om vooruit te lopen op kwesties als *hoe* de retroprogramma's een rol zouden kunnen spelen, waarom dat relevant is en of die rol positief dan wel negatief kan uitpakken. Formuleer je vraagstelling daarom altijd in de vorm van een 'open', maar gerichte vraag. Vaak zijn de woorden 'hoe', 'op welke manier', 'in hoeverre', 'in welke mate', 'welke' en 'waarom' voldoende om een gesloten vraag in een open vraag te veranderen.

Soorten vraagstellingen

Er zijn grofweg drie soorten vraagstellingen te onderscheiden: *beschrijvend*, *toetsend*, en *theoretisch-analytisch*. Die afbakeningen zijn niet absoluut; een hypothesetoetsend onderzoek zal ook deels beschrijvend zijn, en een beschrijvend onderzoek dat nieuwe concepten voorstelt om bepaalde fenomenen voor het voetlicht te krijgen, is tevens theoretisch-analytisch. Toch is die indeling handig om een beeld te krijgen van het type onderzoek, aan de hand van de hoofdvraag, aangezien die ook direct consequenties heeft voor de theoretische inbedding en de methode.

1. *Toetsend* onderzoek gaat uit van vragen die beginnen met: klopt het dat, zijn er aanwijzingen dat, is aan te tonen dat, wordt X veroorzaakt door Y. Een toetsende vraagstelling gaat uit van een expliciet, van te voren geformuleerd mogelijk antwoord, een hypothese, die vervolgens systematisch wordt getoetst op zijn houdbaarheid. Dit type onderzoek is vaak empirisch van aard – in dat geval is de toetsing gebaseerd op directe waarneming en/of meting (middels een experiment met proefpersonen, een vragenlijst onder een steekproef, of directe observatie van praktijksituaties). Maar de toetsing kan ook plaatsvinden op grond van indirecte waarneming of meting (middels historisch bronnenonderzoek, een meta-analyse van bestaande surveys, of een discoursanalyse). Beide typen onderzoek, empirisch en non-empirisch, kunnen zowel kwantitatief als kwalitatief van aard zijn. Hypothesetoetsend onderzoek is dus niet per definitie empirisch onderzoek, en empirisch onderzoek is niet per definitie kwantitatief onderzoek. Het is overigens niet de bedoeling dat je je hypothese kost wat kost probeert te bewijzen. Het is zelfs spannender om te merken dat bepaalde dingen niet helemaal kloppen, afwijken: hoe dan, welke nieuwe vragen levert dat op? Zie het formuleren van verwachtingen of hypothesen als leidraad om doelgericht aan de slag te gaan én om kritisch en eerlijk naar je eigen impliciete vooronderstellingen te kijken. Als je kunt aantonen dat je hypothese niet wordt ondersteund, is dat het - waardevolle! - resultaat van je onderzoek.

2. *Beschrijvend* onderzoek gaat uit van vragen die beginnen met: wat is, hoe ontstaat, hoe is ontstaan, waar gebeurt, hoe gaat, wie doen, in welke situatie, in welke context, met welke effecten, hoeveel. Een beschrijvende vraagstelling is primair gericht op het in kaart brengen van ontwikkelingen of nader preciseren van fenomenen, maar dit impliceert niet dat het blijft bij een neutrale weergave van een verschijnsel of object. In cultuurwetenschappelijk onderzoek gaat het daarbij ook altijd om verbanden, vergelijkingen, interpretaties en evaluaties. Het doel is te komen van *beschrijving* (categorisering, afbakening, vergelijking, meting) naar een samenhangend *betog*, dat inzicht verschaft in verbanden tussen verschijnselen, gebeurtenissen of factoren. Ook beschrijvend onderzoek kan zowel kwantitatief zijn (telbare dataverzameling middels observaties of vragenlijsten) als kwalitatief (bijvoorbeeld middels bronnenonderzoek of participerende observatie).

3. *Theoretisch-analytisch* onderzoek intervenueert in een academisch debat of discipline op het niveau van theorie en vocabulaire. Vaak gaat het dan om vragen die beginnen met: hoe, in welke termen is er te denken over X, welke concepten kunnen licht werpen op Y, in hoeverre is het begrip X bruikbaar voor de analyse van Y, in hoeverre kunnen we Y beschouwen als Z.

Deze derde vorm van onderzoek is dus primair gericht op de evaluatie van theoretische concepten. Bijvoorbeeld: 'In hoeverre is Habermas' concept van de publieke sfeer zinvol voor de analyse van Web 2.0-applicaties?' Of: 'In hoeverre zijn concepten als cultureel en collectief geheugen bruikbaar voor de analyse van retroprogramma's?'

Dit type onderzoek kan deel uitmaken van beschrijvend en toetsend onderzoek, maar kan ook op zichzelf staan. Soms wordt dit type onderzoek ook exploratief onderzoek genoemd, of hermeneutisch, of zelfs speculatief, daarmee min of meer suggererend dat dit type onderzoek verder af staat van 'waarheid' en 'zekerheid' maar in feite gaat het daar niet om. Concepten en denkmodellen zijn niet te beoordelen op hun waarheid; ze worden beoordeeld op hun werkzaamheid en vruchtbaarheid voor de analyse van bepaalde verschijnselen of problemen. Wel zal duidelijk zijn dat dit type onderzoek reflectiever en vaak filosofischer van aard is dan toetsend onderzoek.

Deze drie hoofdcategorieën van onderzoeksvraagstellingen zijn verder te preciseren, al naar gelang het doel van het onderzoek. Zo kan een vraagstelling *verklarend* zijn, *contesterend* (bekritiserend), *evaluerend*, *historisch*, *comparatief* (vergelijkend) of *adviserend*.

Hoewel in elk soort onderzoek duidelijk moet zijn wat je vraag is, en in welke context (fenomeen, debat, relevantie) je die stelt, hoeft die vraag niet per se als zodanig te worden opgevoerd. Het is al helemaal niet raadzaam om de onderzoeksvraag cursief en gescheiden door witregels pontificaal aan te kondigen. Zo'n aankondiging haalt de loop uit je betoog, en niet zelden blijft de vraag in de lucht hangen, losgeraakt van de aanleiding, de context, je theoretische inbedding en je methodische uitwerking. Blijf hoe dan ook gedurende het onderzoeks- en schrijfproces regelmatig terugkeren naar je vraag, en bedenk voortdurend: beantwoord ik daadwerkelijk die vraag, of ben ik gaandeweg iets anders gaan doen? Stel eventueel óf je vraag óf je uitwerking (methode, beschrijving, interpretatie) bij als je merkt dat je ergens bent gaan afwijken.

In het algemeen geldt voor alle vraagstellingen dat het gaat om verbanden en relaties. Gebruik dus vooral woorden als 'verband', 'verhouding', 'relatie', 'oorzaak', 'gevolg', 'wisselwerking', 'rol', 'betekenis': 'in welke verhouding', 'welke rol speelde X bij Y?' Streef naar één hoofdvraag. Heb je er echt meer nodig, bepaal dan welke vraag de hoofdvraag is en welke afgeleide deelvragen zijn. Voer daarbij vragen naar definities of operationalisaties niet op als deelonderzoeksvragen; die horen gewoon bij de onderzoeksrapportage.

1.4 Theorieën en concepten

Vaak bevat je vraagstelling (evenals het object en de relevantie) al vele aanknopingspunten voor je interpretatieve kader, het theoretische raamwerk dat je destilleert uit reeds gedaan onderzoek en bestaande theorievorming. Het is goed om voor ogen te houden dat een theorie niet iets externs, iets extra's van buiten de praktijk is die je 'er bij moet halen omdat het nu eenmaal academisch moet zijn'. Je object en je vraag zijn in feite al voorverpakt in impliciete concepten en visies, die reeds een bepaalde samenhang en verklaringen suggereren, en het is zaak die expliciet te maken.

Wat is nu het verschil tussen een theorie en een concept? Globaal kunnen we zeggen dat een concept - een term, een begrip - onderdeel is van een groter samenhangend geheel. Dat grotere geheel wordt theorie genoemd: een theorie is dus een intern consistente set van uitspraken, concepten en veronderstellingen, met als doel bepaalde verschijnselen te benoemen, te classificeren en te verklaren. Dat impliceert dat als je werkt met een bepaald concept je niet kunt volstaan met het geven van een definitie maar dat je het concept in de context van de theorie moet plaatsen.

Een theorie kan groot en uitgebreid zijn (bijvoorbeeld darwinistische evolutieleer, marxistische maatschappijanalyse, feministische standpointtheorie) of kleiner en beperkt

tot een bepaald aspect van een vakgebied (bijvoorbeeld publieke-sfeertheorie, injectienaaldtheorie over massamedia, of psychoanalytische filmtheorie). Met theorie kun je heel veel doen in de praktijk: je kunt er dingen mee verklaren, bekritisieren, aantonen, toetsen of voorspellen. Wat je er in feite niet mee kan, is 'toepassen' – een theorie is geen recept of een formule. Als je bijvoorbeeld de intuïtie hebt dat retroprogramma's iets te maken hebben met het genot van nostalgische gevoelens, is het niet voldoende om een theorie over nostalgie op te zoeken en deze vervolgens 'toe te passen' door de kenmerken van retroprogramma's te toetsen aan een set uitspraken over het wezen van nostalgie. Veeleer neem je de theorie over nostalgie als uitgangspunt om je vragen gericht te kunnen stellen.

Een theorie is metaforisch te beschouwen als 'een specifieke bril die je opzet' zodat je bepaalde aspecten van het fenomeen of object kunt zien. De wetenschapsfilosoof Karl Popper zag theorieën als 'zoeklichten', maar je kunt ook denken aan een microscoop of een verrekijker. Met een theorie zie je kortom dingen en vooral verbanden die je anders niet zou zien, en kun je vragen stellen die anders niet opkomen. Vanuit een bepaalde theoriebril blijven dus ook per definitie zaken onderbelicht of zelfs onzichtbaar; realiseer je dat, en benoem dat ook.

Begin bij wat er al circuleert aan begrippen en theorieën rond je object en je vraag. Wat is het veld, wie zijn de spelers, wat zijn de stromingen, visies, scholen, botsingen? Een handig begin is het schetsen van een veldoverzicht en daarin een gat, een hiaat signaleren dat jij gaat opvullen met je onderzoek. Daarmee legitimeer je in één klap de wetenschappelijke relevantie van je onderzoek en introduceer je de theoretische context waartoe je je verhoudt.

Als je bijvoorbeeld het media-economische onderzoek naar retroprogramma's behandelt, kun je opperen dat er in dat perspectief sociaal-culturele factoren buiten beschouwing blijven. In wezen pleit je daarmee impliciet al voor een ander zicht op het fenomeen. Je wilt in je onderzoek bijvoorbeeld culturele aspecten nader belichten: waarom zijn retroprogramma's nu populair? Welk discours over het verleden wordt er geconstrueerd in deze programma's? Ga op zoek naar disciplines, auteurs en concepten die je kunt relateren aan je object en je vraagstelling. Je kunt daarbij niet volstaan met het noemen van disciplinaire richtingen als sociologisch, psychologisch, of cultuurkritisch; elke disciplinaire richting kent immers uiteenlopende theoretische stromingen en auteurs. Ook wanneer je bijvoorbeeld van 'de' ideologiekritische benadering of 'de' cultural studies benadering uitgaat, ben je genooddaakt je daarbinnen specifiek te situeren: om welke begrippen, auteurs en scholen gaat het je precies? Bepaal je kernconcepten, en introduceer ze, niet alleen met hun definitie maar vooral met hun context: wanneer is door wie met welk oogmerk het concept of de theorie ontwikkeld, voor welk probleem was die theorie een oplossing, en hoe verhoudt zich dat tot jouw onderzoek?

Voor het fenomeen 'retroprogramma's' zou het bijvoorbeeld kunnen gaan om de volgende clusters van concepten:

- media-economie, herexploitatie, culturele industrie, marketing;
- cultureel geheugen, collectief geheugen, canonisering, media als audiovisueel archief;
- amusement, nostalgie, vervreemding, camp;
- media en identiteit, smaak, fandom.

Het moge duidelijk zijn dat je in een cursuspapier of eindwerkstuk niet al deze termen en de bijbehorende theorieën en auteurs uitgebreid kunt behandelen, je moet dus keuzes maken, altijd gerelateerd aan de overige aspecten in de schijf van vijf: wat kun je onderzoeken, wat is relevant? Verantwoord altijd je keuzes: wat is de relatie met je vraag en je object?

Houd ook voor ogen dat geen enkele theorie onaantastbaar is. Theorieën kunnen nieuw licht werpen op praktijken, maar evengoed andersom. Soms is het zaak een theorie of concepten aan te passen, te verfijnen of nieuwe concepten voor te stellen op grond van je onderzoeksbevindingen. Dat is zelfs bij uitstek de manier waarop kennis en wetenschap zich verder ontwikkelt. Vanzelfsprekend vereist dit wel een grondige kennis van de aan te passen of te bekritisieren concepten.

1.5 Methode en verantwoording

Hoewel een theoretisch kader al aanknopingspunten kan bevatten voor een mogelijke aanpak van je onderzoek, levert dat niet vanzelf een uitgewerkte methode op. Je object en

theoretisch perspectief geven een richting aan: wat wil je te weten komen over je object, gegeven de vigerende debatten en wat er al over bekend en getheoretiseerd is? Je onderzoeksmethode is echter vooral gekoppeld aan je specifieke vraagstelling: hoe is die te beantwoorden, op welke wijze kun je aan de benodigde data en bronnen komen, hoe ga je die ordenen, analyseren, beoordelen en interpreteren? Een methode is meer dan zomaar een wijze van aanpak; een wetenschappelijke methode is systematisch, gecontroleerd dan wel controleerbaar en reproduceerbaar. Zeg dus nooit losjes dat je methode bestaat uit 'literatuuronderzoek' – dat is geen specifieke methode, dat is de activiteit die hoort bij elke vorm van academische productie. (En spreek ook niet van 'literaire bronnen' als je gewoon bedoelt 'geschreven bronnen' – literaire bronnen bestaan uit romans en gedichten.) Zelfs een op zich gangbare methode als 'bronnenonderzoek' is geen voldoende omschrijving van je methode; specificeer altijd het type bronnen en de wijze waarop je ze behandelt (historisch bronnenonderzoek, discours analyse, narratieve analyse, vergelijkende corpus analyse etc).

Bij het verantwoorden van je methode gaat het er kortom om dat je concreet benoemt welke stappen je onderneemt c.q. hebt ondernomen om tot een antwoord op je hoofdvraag te komen. De eerste kwestie die zich daarbij voordoet, is de vraag naar welke wijze van materiaalverzameling past bij je object en je vraag: moet je kwantitatief aan de slag, oftewel tellen en meten om je hoofdvraag te beantwoorden, of gaat het om de relaties tussen kwalitatief verschillende aspecten? Of wellicht een combinatie van beide? Denk niet te gemakkelijk over tellen en meten, je zult gedegen kennis moeten hebben van statistiek, steekproeven, representativiteit, validiteit, en significantie. Bovendien moet je constant afvragen: wat weet ik als ik deze variabele meet, hoe draagt dat bij aan het beantwoorden van mijn hoofdvraag? Denk ook niet te gemakkelijk over kwalitatief onderzoek: je zult de betreffende kwalitatieve aspecten en concepten nauwkeurig moeten definiëren, operationaliseren, en categoriseren. En ook hier moet je je constant afvragen: wat weet ik als ik dit uitwerk, hoe draagt dat bij aan het beantwoorden van mijn hoofdvraag?

Elk media-, communicatie- of cultuurobject is in principe, op welke schaal dan ook, zowel kwantitatief als kwalitatief te onderzoeken. Het kan gaan om de analyse van specifieke *producten* (teksten, films, tv-programma's, websites, applicaties, theaterstukken, scripts, kunstuitingen et cetera), maar ook om de analyse van het *productieapparaat* (institutionele en organisatorische setting, politiek-economische of bestuurlijke inbedding, productieprocessen en businessmodellen) of juist de *consumptie*-kant (receptie-, publieks- en gebruikersonderzoek, sociaal-culturele toe-eigening). En niet zelden bestaat media- en communicatieonderzoek juist uit het opsporen van verbanden tussen twee van deze drie aspecten.

De aankondiging dat je iets kwantitatief dan wel kwalitatief gaat analyseren is nog geen beschrijving en verantwoording van je methode: het gaat erom dat je exact en academisch omschrijft wat je hebt gedaan. Volsta dus niet losjes met te zeggen dat gaat 'kijken naar', 'letten op' of 'vergelijken tussen X en Y' maar operationaliseer de gebruikte categorieën en criteria; zeg niet dat je werkt 'aan de hand van een analyse' maar benoem – in het vocabulaire dat gangbaar is in je vakgebied – het type analyse en methode. Raadpleeg daartoe de geëigende methodologiehandboeken en je cursusmateriaal. Vraag je af welke methode het beste bij je theoretische uitgangspunten en je onderzoeksvraag past. Op welke bronnen, gegevens en data heb je al zicht (mediateksten, beleidsstukken, onderzoeksverslagen, egodocumenten als homepages of weblogs etcetera) en welke ga je vergaren in je onderzoek? Hoe doe je dat, door middel van groepsdiscussies, interviews, participerende observatie, inhoudsanalyse of enquêtes? Hoe verkrijg je deze gegevens, en hoe ga je ze analyseren en interpreteren? Gaat het om mediateksten c.q. objecten, hoeveel dan, of fragmenten uit teksten en hoe selecteer je deze? Gaat het om gebruikers en publiek: hoe kom je aan je respondenten, hoeveel heb je er nodig, hoe verantwoord je je selectie?

Empirisch en/of analytisch

Onderzoeksmethoden zijn op verschillende manieren in te delen, bijvoorbeeld in termen van kwantitatieve vs kwalitatieve methoden, of empirisch vs analytisch. Geen enkele indeling is sluitend of vrij van wetenschapsfilosofische problemen, en dat geldt ook voor de hier gekozen indeling in empirisch/analytisch. Niettemin kan deze schematische indeling

van verschillende onderzoeksbenaderingen behulpzaam zijn bij het bepalen en omschrijven van je methode(n):

Empirische benaderingen

- experiment (gecontroleerde manipulatie van specifieke variabelen)
- kwantitatieve dataverzameling (b.v. verkoopcijfers, bezoekersaantallen, verkeersdata)
- kwantitatief en/of kwalitatief publieksonderzoek (b.v. middels steekproeven, open of gesloten vragenlijsten, interviews, focusgroepen, etnografie, observatie)
- case study (b.v. middels participerende observatie, etnografische *thick description*, content analyse, usability-onderzoek, netwerkanalyse).

Analytische benaderingen

- tekstanalyse⁹ (b.v. middels close reading, retorische analyse, semiotische analyse, ideologiekritiek, representatie-analyse)
- discourse- c.q. discours¹⁰-analyse (b.v. gespreksanalyse, tekstcorpusanalyse, bronnenonderzoek naar een maatschappelijk of disciplinair vertoog)
- historiografische analyse (b.v. archief- en bronnenonderzoek, media-ecologie, media-archeologie)
- meta-analyse (statistische aggregatie/combinatie van bestaande kwantitatieve onderzoekssurveys)
- conceptuele analyse (filosofische vooronderstellingenanalyse).

Merk op dat empirische benaderingen zowel kwantitatief als kwalitatief van aard kunnen zijn, evenals analytische benaderingen. Verder zal duidelijk zijn dat de bovenstaande opsomming ongelijksoortige categorieën en elementen bevat. Soms zijn de omschrijvingen afhankelijk van het te onderzoeken object (een publieksgroep, een mediumproduct, een fenomeen, een interactiepatroon) en soms van het theoretisch perspectief (bijvoorbeeld verschillende vormen van tekst- en discoursanalyse). Soms gaat het om benaderingen, soms om specifieke methoden, of submethoden. De opsomming is er vooral op gericht om je een idee te geven van het vocabulaire waarin je over onderzoeksbenaderingen en methoden kunt spreken, en hoe secuur je daarin moet zijn. En nogmaals, 'literatuuronderzoek' is geen methode, submethode of benadering, maar het vanzelfsprekende voorwerk dat hoort bij elk type onderzoek.

Overigens moet ook worden benadrukt dat de indeling in enerzijds empirisch (oftewel gebaseerd op directe waarneming) en anderzijds analytisch (gebaseerd op interpretatie en analyse) in zekere zin kunstmatig is. Immers, elke waarneming is noodzakelijkerwijs ook een kwestie van a priori categorisering en dus interpretatie; en elke interpretatie is tevens een uitspraak over de waarneembare werkelijkheid en de verbanden daarbinnen. Tel daarbij op dat het van media-, communicatie- en cultuuruitingen geenszins op voorhand duidelijk is of deze behoren tot de direct waarneembare empirische werkelijkheid of dat zij die (re)mediëren, en het ontologische en epistemologische mijnenveld is compleet.

Wel is het zo dat verschillende disciplines en scholen dat mijnenveld op verschillende manieren betreden. Zo kan in het algemeen gezegd worden dat disciplines als media- en cultuurwetenschappen, *cultural studies* en *gender studies* de epistemologische problemen eerder expliciet een plek geven dan bijvoorbeeld klassieke communicatiekunde. In de mediawetenschappen zijn er dan ook onderzoekstradities waarin men spreekt van methodologie (een samenhangend geheel van theorie, methode en analyse) in plaats van over methoden als neutrale instrumenten. Discoursanalyse impliceert daar bijvoorbeeld een ander object en aanpak van onderzoek dan in communicatiestudies, voortkomend uit theoretische aannames over de sociaal ordende en cultureel betekenisgevende functie van discourses. Hier verwijst de term 'discours' dus naar maatschappelijke en institutionele vormen van spreken, vastleggen en reguleren, en niet naar geschreven of gesproken taaluitingen op zich.

⁹ 'Tekst' bestaat hier niet alleen uit gesproken of geschreven taaluitingen, het kan tevens gaan om 'mediateksten' als films, tv-series, websites, theaterperformances et cetera.

¹⁰ Het verschil tussen 'discourse' en 'discours' refereert aan verschillende disciplines en methodisch/theoretische perspectieven. 'Discourse' verwijst binnen communicatiekunde en taalbeheersing naar gesproken tekst of een relatief klein afgebakend corpus van geschreven teksten; binnen media- en cultuurwetenschappen verwijst 'discours' in de regel naar de door Foucault geïnspireerde machtsanalyse van discursieve formaties als een maatschappelijk ordenend dispositief dat meer omvat dan slechts talige uitingen.

Er bestaan binnen de media- en communicatiewetenschappen veel vooroordelen over en weer over elkaars benaderingen. Vaak wordt het onderscheid tussen empirische en analytische benaderingen gelijkgesteld aan het onderscheid tussen kwantitatief en kwalitatief, tussen representatief en speculatief, tussen objectief en subjectief, of tussen precies en vaag. Zo'n gelijkstelling is echter onzinnig: beide benaderingen vergen een systematische en gecontroleerde werkwijze tijdens het onderzoeksproces, en beide bevatten empirische én creatieve én interpretatieve stappen. Wel is het zo dat kwalitatief analytisch onderzoek eerder geïnteresseerd is in sociaal-culturele betekenisgeving en ideologiekritiek, en dat anderzijds kwantitatief empirisch onderzoek meer geïnteresseerd is in representatieve of experimenteel onderbouwde uitspraken waarmee processen zijn te voorspellen of te beïnvloeden.

Maar nogmaals, het verschil tussen empirische en analytische benaderingen is niet hetzelfde als dat tussen kwantitatieve en kwalitatieve methoden. Een observerend onderzoek naar de receptie van retroprogramma's in allochtone gezinnen – een kwalitatieve aanpak dus – is bijvoorbeeld empirisch van aard. Maar ook de kwantitatieve inhoudsanalyse van een corpus van mediateksten, bijvoorbeeld onderzoek naar de representatie van de protestgeneratie in retroprogramma's, is empirisch van aard, ook al vormen uitsluitend mediateksten het empirische materiaal van het onderzoek.

2 Onderzoek doen en schrijven

Het ontwikkelen van een goede probleemstelling voor je paper is enerzijds te zien als vooronderzoek, maar anderzijds als onderdeel van het onderzoeksproces zelf. In elke fase – of die nu bestaat uit het lezen van literatuur, het bepalen van vraagstelling en kernconcepten, het verzamelen en ordenen van je data, of het formuleren van je conclusies – haak je weer terug naar die schijf van vijf, middels vragen als: is dit relevant? Beantwoordt dit je vraag? Volstaan je categorisering en je methode, of moet je iets herindelen of heroverwegen? Ben je op nieuwe aspecten gestoten, waar plaats je die dan? Hoewel een probleemstelling in de vorm van de Schijf van Vijf een goed startpunt is voor je inleiding of een wat uitgebreider introductiehoofdstuk, is dat hoofdstuk in feite pas af te ronden in de afwerkingsfase. In de verschillende fasen van het onderzoek zul je aspecten van je probleemstelling steeds moeten bijstellen en herformuleren.

In de eerste fase scherp je je intuïties aan door je in te lezen in bestaand onderzoek en theorievorming, bij het uitwerken en hanteren van je methode spits je je vragen verder toe, totdat je een werkbare, goed operationaliseerbare vraagstelling hebt. Tijdens het verzamelen en bestuderen van je bronnen en data zul je je hypothese vaak moeten bijschaven en zelfs je methode moeten aanpassen. Soms zul je – bijvoorbeeld door gebrek of juist overdaad aan bronnen – alsnog je onderwerp en vraagstelling moeten aanpassen. Bij het interpreteren van je resultaten kan het zijn dat er onverwachte bevindingen opduiken, waar je iets mee moet. Het kan zijn dat je positiebepaling ten opzichte van de theorie is veranderd, en bij het schrijven van het uiteindelijke werkstuk of onderzoeksartikel kun je besluiten dat je op basis van je bevindingen andere accenten moet zetten bij relevantie van je onderzoek.

Kortom, de Schijf van Vijf is een cirkel die je meerdere keren doorloopt, omdat de verschillende elementen elkaar wederzijds blijven beïnvloeden. De cirkel komt pas tot stilstand als je de laatste punt hebt gezet van je hele paper. Juist in de laatste fase, die van het interpreteren van je bevindingen en er conclusies aan verbinden, is het zaak alert te blijven. Dat geldt met name voor het serieus nemen van je uiteindelijke bevindingen. Docenten zien niet zelden met lede ogen aan hoe er oppervlakkig over zeer verrassende bevindingen wordt heengelopen doordat de student vast blijft zitten in een vooropgezet stramien dat kost wat kost 'ingevuld' moet worden. Hoe goed doortimmerd een probleemstelling ook is, het allerbelangrijkste aan je onderzoek zijn uiteindelijk je bevindingen en je interpretaties daarvan. Als sommige bevindingen niet sporen met je probleemstelling, of er nieuwe aspecten boven tafel zijn gekomen, besteed daar dan aandacht aan, zowel in je interpretaties en je conclusies als door je probleemstelling alsnog bij te schaven.

2.1 Paperopbouw

Niet alle papers die je schrijft voor je studie zullen bestaan uit een uitgewerkt onderzoek met een probleemstelling volgens de Schijf van Vijf, en een rapportage van je bevindingen en je conclusies. Maar om welk ander genre het ook gaat – een onderzoeksvoorstel, een historiografisch werkstuk, een etnografische opdracht, een literatuurstudie, een filosofisch essay – aspecten van de Schijf van Vijf komen altijd terug, zij het met verschillende zwaartepunten.

In een onderzoeksvoorstel bijvoorbeeld probeer je de lezer – een denkbeeldige potentiële subsidiegever in dit geval – vooral te overtuigen van de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie en methodologische kwaliteit van het voorgestelde onderzoek. In een etnografisch verslag, bijvoorbeeld van een online role-playing game, gaat het primair om de vaardigheid om een gedetailleerde beschrijving en analyse te koppelen aan een relevante vraagstelling; in een filosofisch essay gaat het vooral om het expliciet maken van de vooronderstellingen en conceptuele kaders die ten grondslag liggen aan een bepaald kennisdomein of een praktijk.

De Schijf van Vijf biedt weliswaar houvast voor de noodzakelijke ingrediënten van je onderzoeksprobleemstelling, maar dit schema zegt op zich weinig over de uiteindelijke opbouw van het paper. De volgende richtlijnen kunnen daarbij behulpzaam zijn.

Maak een outline

Meer nog dan bij het schrijven van middellange teksten is het maken van een outline bij een werkstuk onontbeerlijk. Een outline is een gedetailleerde en gehiërarchiseerde schematische voorstelling van het hele werkstuk – in feite een voorlopige inhoudsopgave, per hoofdstuk, paragraaf, subparagraaf en eventueel subsubparagraaf geordend.

Formuleer daarbij *inhoudelijke* hoofdstuk- en paragraaftitels. Dus niet: 'Inleiding', 'Vraagstelling', 'Theoretisch kader', 'Methode', 'Resultaten', en 'Conclusie'. Wees zo inhoudelijk mogelijk – zelfs een semi-inhoudelijk rijtje als: '1. Inleiding: De sociale context; 2. De gebruikers, 3. Game etnografie' is nog te algemeen om je gedachten over de verschillende elementen te ordenen, en je een idee te geven van welk subelementen daaronder behandeld dienen te worden. Beter is al:

- 1 Het debat: Zijn gamers asociaal?
 - 1.1 Online role playing
 - 1.2 Clans en guilds
- 2 Gamers in soorten en maten
 - 2.2 Leeftijd
 - 2.3 Sekse
 - 2.4 Nationaliteit
- 3 etc.

Let wel: een outline is veel gedetailleerder dan een uiteindelijke inhoudsopgave en paragraafindeling; het gaat er bij een outline vooral om om zicht te krijgen op waar je welk element zal behandelen en wat een logisch gestructureerde volgorde is. In een goede outline zijn niet alleen de onderwerpen van de verschillende paragrafen en subparagrafen terug te vinden, maar ook een puntsgewijze opsomming van subelementen, die een indicatie geven van de alinea-indeling.

Begin, midden, eind

Vervolgens is de vraag hoeveel ruimte je kunt besteden aan de verschillende ingrediënten, grofweg te verdelen in begin (inleiding), midden en eind (conclusies). Een werkstuk van 4000-6000 woorden omvat ongeveer 10-12 pagina's, exclusief titelblad en literatuurlijst. Je kunt als stelregel nemen dat een inleiding ongeveer tien procent van een tekst beslaat, dus in dit geval ongeveer een pagina. Voor de slotconclusie kun je ook uitgaan van zo'n tien procent. Probeer het middendeel, je kernbetoog, op te delen in zo'n drie of vier paragrafen.

In de inleiding gaat het om de introductie van alle kernelementen. Probeer de lezer eerst te interesseren voor het fenomeen, dus zet niet botweg in met: 'Dit is een onderzoeksvoorstel naar X.' Begin hoe dan ook met iets van de context van je specifieke case. Je kunt bijvoorbeeld direct beginnen uiteen te zetten dat *Pauw en Witteman* op een

andere manier kijkers betrekken bij maatschappelijke issues dan de gebruikelijke actualiteitenprogramma's. Daarna kun je wat feitelijke informatie te geven, om vervolgens toe te werken naar de onderzoeksvraag. In de tweede alinea kun je dan uitleggen waarom dit in de bredere context van nieuwe infotainmentformules en veranderende politieke cultuur interessant is.

Een andere manier is juist om de lezer eerst te interesseren voor de bredere thematiek die dit onderzoek naar *Pauw en Witteman* interessant maakt. Bijvoorbeeld door te poneren dat sinds de jaren negentig nieuwe infotainmentformules in verschillende landen het publiek op een andere manier proberen te betrekken bij politieke en maatschappelijke vraagstukken. Na het geven van enkele buitenlandse voorbeelden kun je vervolgens inzoomen op het Nederlandse voorbeeld en van daaruit naar je vraagstelling toewerken. Als derde mogelijkheid kun je ook met een fenomeen openen dat 'kleiner' is dan het fenomeen dat je gaat onderzoeken. Bijvoorbeeld door het te hebben over een specifieke oorlogsvideoclip van Madonna en de reacties daarop, om vervolgens de vraag op te werpen: hoe gaan mensen überhaupt om met videoclips die oorlog verbeelden? En dat weer toe te spitsen op je eigen onderzoek: 'om antwoord op deze vraag te krijgen zullen we ons beperken tot xxx.'

Werk toe naar de vraagstelling

Hoe je je inleiding ook opent, je werkt stap voor stap toe naar de onderzoeksvraag. Na in de eerste alinea wat feiten en eventueel een interpretatie te hebben behandeld, kun je overgaan tot: 'Dit roept de vraag op in hoeverre xxx.' Bij de juiste aanloopalinea's vraagt de lezer zich dat daar ook net af, of is deze minstens ontvankelijk gemaakt voor die vraag. Geef de lezer in de aanloop voldoende concrete en contextuele informatie om de vraagstelling te begrijpen, en zorg dat alle informatie daar direct verband mee heeft. Zeker in een inleiding mag geen 'ruis' staan, dan haakt de lezer al direct af.

Je kunt je vraagstelling in de directe rede formuleren (In hoeverre zijn sociale netwerk sites xxx?) maar meestal loopt je tekst beter als je je vraagstelling in de indirecte rede formuleert, dus in een bijzin: 'Dit roept de vraag op in hoeverre xxx'. (En daarachter komt geen vraagteken!)

In deze eerste alinea zit vaak een indicatie van de maatschappelijke relevantie; afhankelijk van het type onderzoeksvraag kun je hierop later in de inleiding, of in een apart hoofdstuk c.q. paragraaf nog terugkomen.

Introduceer het veld en je hypothese

In de tweede of derde alinea moet de lezer een indruk krijgen hoe de onderzoeksvraag zich verhoudt tot de bestaande literatuur en debatten. Denk daarbij zowel aan de inbedding in het media- en communicatiewetenschappelijke veld als aan specifieke debatten in je discipline of in de actualiteit. Een onderzoek naar SMS is bijvoorbeeld zowel te relateren aan algemene mediatheorie over technologie als aan specifieke literatuur of zelfs krantenberichten over SMS en sociaal gedrag. De precieze ins en outs van die discussies hoeven hier nog niet aan de orde te komen, het gaat om een eerste oriëntatie. Denk er ook om dat je in de tweede of derde alinea je hypothese of verwachtingen formuleert, en eventueel ook je deelvragen. Dit hoeft niet expliciet te gebeuren ('Onze hypothese is: 1. xxx en 2. yyy') en evenmin is het noodzakelijk om je vraagstelling, hypothese en deelvragen cursief of tussen witregels te plaatsen. Fraaier is het om je hypothesen en deelvragen organisch op te nemen in je lopende tekst ('Op grond daarvan is te verwachten valt dat xxx en yyy'). Zorg er hoe dan ook voor dat je deelvragen en hypothesen voortkomen uit het veld en de debatten.

Introduceer de methode

Wacht niet te lang met het introduceren van je methode en raffel dit niet af met slechts een zinnetje als 'Als methode zijn tekstanalyse en enquêtes gebruikt'. Wees specifieker en schrijf een samenhangende tekst, maar ga in de inleiding nog niet in op al je afwegingen en methodische problemen, want dat krijgt pas later zin en reliëf in de context van je uitwerking en bevindingen. Laat hier wel alvast vallen wat voor soort vragenlijsten je hebt uitgezet onder welke groep respondenten, of dat je een specifiek corpus of een casus hebt geselecteerd. Je kunt aan het eind van je inleiding eventueel kort vooruitwijzen naar de opbouw van het werkstuk, maar dat is niet per se nodig.

Het kernbetoog

Veel onderzoekspapers hebben de volgende algemene indeling:

1. Introductie: Toelichting op fenomeen, inbedding in het veld, vraagstelling, eventueel hypothesen en deelvragen
2. Rapportage:
 - 2.1. Beschrijving en verantwoording van methoden c.q. bronnen c.q. concepten
 - 2.2 Beschrijving en analyse resultaten
 - 2.3 Interpretatie, reflectie en discussie
3. Conclusies, kwesties voor nader onderzoek.

Deze indeling gaat in feite uit van een klassieke empirische onderzoeksopzet, met een daarbij horende logica en volgorde van bloksgewijs gescheiden onderdelen. Op zich is zo'n globale indeling ook bruikbaar voor heuristisch-analytisch onderzoek of voor een essay, maar daar kun je wel creatiever zijn, en bijvoorbeeld beschrijving en interpretatie per behandeld aspect en per alinea af te wisselen in plaats van ze als paragraaf bij elkaar te houden. Realiseer je wel dat dan telkens uit de formulering ondubbelzinnig moet blijken om wat voor type beweringen het hier gaat – geen moment mag onduidelijk zijn of een zin of alinea een weergave is van resultaten of dat het gaat om een interpretatie daarvan van de onderzoeker.

Ordeningsprincipes

Bovenstaande globale indeling geeft op zich nog geen aanwijzingen voor de concrete, inhoudelijke paragraafopbouw. Om de volgorde en opeenvolgende alinea's daarbinnen te bepalen heb je een ordeningsprincipe nodig. *Chronologische volgorde* kan zo'n principe zijn, als je materiaal en je onderwerp zich daarvoor lenen. Zo kun je bijvoorbeeld beginnen met een paragraaf over studies uit de jaren zeventig, en vervolgens de jaren tachtig en negentig bespreken. Een *thematische ordening* zal vaker voorkomen, en afhankelijk van je onderwerp kan dat vele vormen aannemen: drie afzonderlijke discussies, twee onderzoekstradities (bijvoorbeeld de Frankfurter Schule en cultural studies), het Duitse, Engelse en Amerikaanse onderzoek, vier aspecten die van belang zijn et cetera. Denk bij het schrijven voortdurend in alinea's, en dus aan kwesties als thematische kern, topische zinnen, overgangen en signaalwoorden. Signaalwoorden als 'ten eerste', 'ten tweede' en dergelijke werken goed in een thematische ordening, maar hou vast aan de betogende opbouw en ga niet opeens werken met opsommingstekens en lijstjes. Kleine tabellen en schema's kun je opnemen in je lopende tekst, maar zorg ervoor dat je ze degelijk inleidt en uitleidt. Uitgebreide tabellen en complete vragenlijsten neem je op in de bijlagen.

Feitelijke informatie en theorie invlechten

Er is geen vaste formule voor hoeveel feitelijke informatie of theorie je moet geven en op welke plaatsen dat het beste kan. Bedenk wat de lezer nodig heeft, en wat je alvast moet 'klaarleggen' om later je punt te kunnen maken. Houd voor ogen dat feitelijke informatie niet droog en opsommend hoeft te worden gebracht; details, vlees en bloed maken je tekst levendig en kunnen evengoed context en achtergrond geven als degelijke wie-, wat-, waar-, wanneergegevens. Heb je cijfers – over aantallen bezoekers, gebruikers, omzet, hoeveelheid krantenberichten – geef die dan, met de bron erbij.

Zorg bij de introductie van theorie of concepten altijd voor context en bronnen: welke auteurs, vanuit welke discipline hebben voor welk probleem welke concepten voorgesteld? Beschouw de bespreking van literatuur en theorie niet als een afzonderlijk onderdeel. Ook als je dat behandelt in een aparte paragraaf, relateer dat dan waar mogelijk aan feitelijke informatie en je vraagstelling. Bijvoorbeeld door je vragen te laten voortkomen uit de sterke of juist zwakke punten of hiaten in bestaand onderzoek.

Beperk je bij de weergave van je resultaten niet tot constatering als: 'Uit de tekstanalyse van jeugdtijdschriften blijkt dat vrouwen in de tijdschrift A vaker als xxx worden gerepresenteerd dan in tijdschrift B.' Ga steeds een stap verder: wat kun je daaruit afleiden? Wat zijn de bredere consequenties ervan? Wat betekent dat voor je hoofdvraag? Welke vragen roept dat op zijn beurt op? Zorg wel dat altijd duidelijk is welke functie een uitspraak heeft: is die beschrijvend, analytisch, interpreterend, evaluerend?

Conclusie en afronding

Vat in de eerste alinea van je concluderende hoofdstuk of paragraaf de probleemstelling nog eens beknopt samen. Geef dan een samenvatting van de belangrijkste bevindingen, gerelateerd aan je interpretaties. Houd daar niet op: geef ook de voornaamste beperkingen en plaats je bevindingen in een breder maatschappelijk of wetenschappelijk kader, bijvoorbeeld 'infotainment en burgerschap', 'emancipatie en vrouwbeelden', 'gamen en sociaal gedrag'. Maak duidelijk hoe jouw onderzoek iets toevoegt op dat niveau, zonder te pretenderen dat je nu de oplossing hebt voor grote maatschappelijke issues. Gangbaar is ook om hier voorstellen te doen voor nader onderzoek – blijf daarbij niet hangen in algemeenheden maar stip specifieke aspecten aan, gebaseerd op methodologische correcties, preciseringen of nieuwe vragen die jouw onderzoek heeft opgeleverd.

5 ACADEMISCH REFEREREN

Bronverwijzingen en bibliografie

Academisch onderzoek, vanuit welk vakgebied dan ook, dient te voldoen aan de klassieke wetenschappelijke vereisten van originaliteit, controleerbaarheid, onpartijdigheid en onafhankelijkheid. In de letteren bestaat die controleerbaarheid vooral uit de traceerbaarheid en de verantwoording van de gebruikte bronnen. Dat geldt ook voor studentenwerkstukken. Dat betekent allereerst dat je *nooit* iets kunt overschrijven of knippen en plakken zonder aanhalingstekens plus bronvermelding. Citaten horen altijd gepaard te gaan met een bronverwijzing. Wees hier zorgvuldig in – overname zonder bronvermelding, hoe kort ook, geldt als plagiaat, bedrog dus.

Maar ook als je niet letterlijk citeert moet je altijd bedacht zijn op de vraag: wie zegt dat, hoe weet je dat, waar heb je dat vandaan, waar is dat op gebaseerd? Telkens wanneer je specifieke gedachten (beweringen, opinies, definities, concepten) opvoert die zijn ontleend aan werk van anderen dan moet dat voor de lezer helder en traceerbaar zijn, ook als het niet gaat om letterlijke citaten maar om parafrases of slechts één specifieke term. In feite komt het erop neer dat praktisch elke bewering – behalve zeer algemeen bekende – gestaafd moet zijn door een externe bron (tenzij voorafgegaan van een heldere uiteenzetting waarin je laat zien hoe je zelf tot die gedachte of definitie bent gekomen). Die externe bronnen kunnen bestaan uit elk medium type, mits ze openbaar beschikbaar (en dus traceerbaar) zijn: boeken, tijdschriftartikelen, onderzoeksrapporten, krantenartikelen, films, tv-programma's, theaterstukken, YouTube-filmpjes, websites, blogentries, etc. Aan een goed geformatteerde bronnenlijst is direct af te lezen om wat voor type bron het gaat: een boek of een artikel, een bioscoopfilm of een YouTube-film. Overigens word je wel geacht kennis te hebben genomen van het hele werk waaraan je refereert; lukraak wat citaten plukken en de bron vermelden, maakt een werkstuk nog niet wetenschappelijk verantwoord.

Zoals al eerder aangegeven is het niet de bedoeling dat je tertiaire bronnen, zoals woordenboeken, encyclopedieën en Wikipedia, opneemt in je bronnenlijst, ook al zijn ze openbaar toegankelijk en heb je daarvan gebruik gemaakt – gebruik dit soort tertiaire bronnen om primaire bronnen op het spoor te komen, neem die tot je en refereer daar aan. Niet openbaar toegankelijk en dus niet bruikbaar als bronverwijzing zijn: powerpointpresentaties van colleges, hoorcollegeteksten, door de docent geschreven readerteksten, papers of scripties (tenzij online of anderszins gepubliceerd).

1 Bronverwijzingen

Het klinkt gemakkelijk – netjes citeren, bronnen vermelden, en een alfabetische literatuurlijst maken – maar in de praktijk gaat het nogal eens mis, meestal vanwege slordigheid of onbekendheid met de systematiek van een specifiek academisch format. Er zijn namelijk tientallen verschillende systemen, en ze worden vaak door elkaar gehaald. Dat zit 'm vaak in heel kleine dingen – zo kun je niet bij de ene bron voornamen van auteurs opnemen en bij de andere alleen voorletters, en ook jaartallen van uitgave kunnen niet bij de ene voor de titel en bij de andere achter de plaats en uitgeverij staan. Deze verschillende academische stijlgidsen zijn voortgekomen uit verschillende onderzoekstradities en disciplines (medisch, technisch, literatuurwetenschappelijk, sociaal-wetenschappelijk etc), en daarnaast zijn er ook nog honderden wetenschappelijke tijdschriften en uitgeverijen die hun eigen formats hanteren.¹¹

Het is dus zaak eerst een keuze te maken voor een specifiek format, en dit vervolgens precies en consistent toe te passen, tot in de puntjes, komma's en spaties. Knip en plak dus nooit zomaar brongegevens uit een gevonden literatuurlijst, of uit de inhoudsopgave van een reader – geheid dat je referenties een zootje worden. Het systematiseren van referenties is handwerk dat nu eenmaal bij academische arbeid hoort. Gelukkig bestaan er handige softwarepakketten die je een boel werk uit handen kunnen nemen. Endnote is een commercieel pakket, te integreren in Word, maar er zijn ook gratis programma's. Zotero bijvoorbeeld, een Firefox-plug-in, kan standaard in 15 verschillende formats genereren.

¹¹ Zie bijvoorbeeld de *Zotero Style Repository*, <http://www.zotero.org/styles>

(Zotero fungeert bovendien als een handig privé content management systeem voor gedownloade pdf-bestanden en websites, inclusief de mogelijkheid om aantekeningen en tags toe te voegen, en om automatisch complete bibliografische gegevens uit databases binnen te halen – dat scheelt dus zelfs het intikken van namen, titels et cetera.) Maar ook als je werkt met dit soort software is het belangrijk om op de hoogte te zijn van de basisprincipes van academische formats, want niet alleen de gegenereerde bronnenlijsten verschillen onderling maar ook de bijbehorende wijze van bronvermelding in de lopende tekst.

Bronverwijzingen bestaan in principe uit twee elementen:

- een *bronvermelding* in de lopende tekst (afhankelijk van het gekozen format kan deze bestaan uit een voetnoot of uit een zogeheten *in-text* referentie, meestal de auteursnaam plus jaartal tussen haakjes)
- en een alfabetische *bronnenlijst* (een bibliografie met alle relevante bronnen, of een referentielijst, beperkt tot de aangehaalde bronnen).

Binnen het vakgebied van de media- en cultuurwetenschappen wordt het meest gebruik gemaakt van drie formats: de MLA-stijl, van de Modern Language Association, de Chicago-stijl (met verschillende varianten) van de Universiteit van Chicago, en de APA-stijl, van de American Psychological Association. Vraag je docent naar welke de voorkeur uitgaat, of maak zelf een keuze.

Je kunt daarbij op een paar dingen letten. Zo bevat de *in-text* referentie van het MLA-systeem geen jaartal, die van het Chicago- en APA-format wel. Dat maakt het MLA-format minder geschikt voor zowel historisch onderzoek als nieuwe-mediaonderzoek (in dat vakgebied maakt het lichtjaren uit of een bron uit 1995 of uit 2006 komt, en het is handig om dat direct te zien in de tekst). Een systeem dat werkt met voetnoten voor bronverwijzingen in plaats van met haakjes, zoals mogelijk in MLA of Chicago, houdt je tekst weliswaar mooi kaal, maar is bewerkelijk aangezien de wijze van noteren verschilt per geval: de eerste vermelding van een werk bevat de volledige bibliografische gegevens, elke volgende verwijzing naar dezelfde titel bestaat slechts uit de auteursnaam en eventueel paginanummer, en een verwijzing naar dezelfde titel in een opeenvolgende noot krijgt 'Ibidem' in plaats van de auteursnaam. Dat betekent nogal eens dat je, na invoeging van nieuwe noten of een verandering van de tekstvolgorde, je de notatiewijze van je literatuurnoten moet aanpassen.

De verschillende academische stijlguides bestaan, naast opmaak- en interpunctievoorschriften voor bronverwijzingen, tevens uit ook vele voorschriften over de algemene opmaak en lay-out van academische papers. We volstaan hieronder met een paar algemene regels voor notaties in de lopende tekst die in principe voor elk format gelden; zie paragraaf 2 van dit hoofdstuk voor een overzicht per format (MLA, Chicago en APA).

1.1 Notaties in lopende tekst

Titels van bronnen in de lopende tekst

- Titels van boeken, films, tv-programma's, toneelstukken, tentoonstellingen, schilderijen en muziekproducties – kortom, van zelfstandige producten – gaan in principe *cursief*, het eerste woord van de titel krijgt een beginkapitaal: *Filosofie in cyberspace*, *De fanfare*, *Gooische vrouwen*, *Op hoop van zegen*. Plaats ook een beginkapitaal bij een ondertitel, na een dubbele punt: *Filosofie in cyberspace: Reflecties op de informatie- en communicatietechnologie*. Binnen filmwetenschappen worden titels van films overigens vaak in klein kapitaal geschreven.
- Engelse titels krijgen in de lopende tekst een beginkapitaal bij elk woord (behalve op lidwoorden en voorzetsels): *Theories of Communication Networks*, *Reassembling the Social*. (NB: de referentielijst kan anders gaan, bij het APA- en Chicago-author-date-format komen er geen tussenkapitalen in de referentielijst, wel in de lopende tekst.)
- Titels van artikelen, hoofdstukken, gedichten, songs (dus onderdelen van zelfstandige producten) gaan in de lopende tekst niet *cursief*, maar wel tussen aanhalingstekens: 'As We May Think', 'The Computer as a Communication Device'.
- Titels van tijdschriften en kranten gaan óf allemaal *cursief*, óf allemaal *romein* (=zonder extra opmaak) – als je maar consistent bent. Titels van periodieken hebben in principe een beginkapitaal op het eerste woord en tussenkapitalen: *Tijdschrift voor*

Vrouwenstudies, New Media and Society, al hanteren sommige periodieken een afwijkende notatie: *de Volkskrant, De Telegraaf, Het Parool*.

- Bij verwijzingen naar een artikel uit een bundel noem je in je lopende tekst de auteur van het artikel en niet de redacteur van de bundel (die staat natuurlijk wel genoemd in de volledige referentie in je bibliografie).
- Verwijzingen naar een specifiek hoofdstuk uit een monografie doe je wel in de lopende tekst, maar in de bibliografie staat het hele werk.

Voetnootnummers en in-text verwijzingen

- Realiseer je dat een eenmaal gemaakte keuze voor óf voetnoot- óf in-textverwijzingen impliceert dat je die systematiek consequent volhoudt door je hele tekst. Je kunt dus niet zowel literatuurnoten als auteurnamen tussen haakjes gebruiken in je werk.
- Een keuze voor een voetnootsysteem dan wel in-text referenties impliceert ook een specifiek format, met consequenties voor de notatiewijze in de bibliografie of referentielijst. In het APA-format werk je nooit met literatuurnoten (wel met andere, inhoudelijke noten natuurlijk); MLA en Chicago kennen zowel een voetnoot- als een author-date-variant.
- Plaats voetnootnummers aan het einde van de alinea (als de verwijzing de hele redenering betreft) of aan het einde van een zin (als de verwijzing specifiek is voor die zin), *na de punt*, of na het aanhalingsteken-sluiten als er een citaat aan vooraf gaat. Zet geen spatie voor het nootcijfer. Alleen indien de noot specifiek verwijst naar een bepaalde term, kun je deze plaatsen direct na het betreffende woord, zonder spatie, na een eventueel aanwezig leesteken.
- Plaats in-text referenties tussen haakjes aan het einde van de alinea (als de verwijzing de hele redenering betreft) of aan het einde van een zin (als de verwijzing specifiek is voor die zin), *voor de punt*, ook als deze volgt na een citaat tussen aanhalingstekens. Plaats een spatie voor het haakje-openen, maar zet de punt direct achter het haakje-sluiten. Alleen als de verwijzing specifiek refereert aan een bepaalde term of aan een deel van de zin, kun je deze plaatsen na de term of het zinsdeel, voor een eventueel leesteken.
- Eén literatuurnoot kan meer bronverwijzingen bevatten; één in-text referentie tussen haakjes ook, plaats dan onderscheidende leestekens tussen de verschillende bronnen: (Latour 1991, Manovich 2001) of (Latour, 1991; Manovich 2001).
- Let op: ook de in-text referenties verschillen per format. Het Chicago-format (author-date variant) is de meest kale: bronverwijzingen in de tekst bestaan slechts uit auteursnaam en jaartal, zonder komma: (Latour 2005), of met paginanummer (Latour 2005, 61). Ander werk van dezelfde auteur uit hetzelfde jaar krijgt er een letter bij (Latour 2005a), werk uit een ander jaar is herkenbaar aan het jaartal: (Latour 1991).
- MLA werkt met het author-page format, kaal (Latour), of met paginanummer (Latour 61). Ander werk krijgt in de referentie een verkorte titel mee: (Latour, 'Matters of Concern'), (Latour, 'Never Been Modern').
- APA lijkt nog het meest op Chicago, zij het met komma's: (Latour, 2005), en 'p.' om de pagina aan te geven: (Latour, 2005, p. 61).

1.2 Literatuurlijsten

Bibliografie of referentielijst

- Een referentielijst bevat alle in de tekst aangehaalde en genoemde bronnen; een bibliografie bevat daarnaast ook bronnen die indirect zijn gebruikt voor de totstandkoming van de tekst. Hoe dan ook wordt ervan uitgegaan dat je alle bronnen hebt geraadpleegd en weet wat erin wordt beweerd.
- Maak geen onderscheid naar categorieën van bronnen, met aparte lijsten voor literatuur, online bronnen, films et cetera. Maak één lijst, op alfabetische volgorde van de auteurs. Bronnen zonder auteur alfabetisch rangschikken naar titel.
- Geen tertiaire bronnen zoals Wikipedia-lemma opnemen in je literatuurlijst.
- Bronnen zonder plaatsaanduiding of zonder jaartal krijgen de notatie z.p. of n.p. (zonder plaats, no place) dan wel z.j. (zonder jaar) of n.d. (no date).
- In de verschillende formats gaat het echt om kommaneukerige verschillen: let op aanhalingstekens, punten, spaties, komma's, haakjes – tot en met de al dan niet cursivering van jaargangnummer van een tijdschrift (bij APA).

- In sommige handleidingen voor de MLA-stijl wordt niet gewerkt met *cursivering* maar met onderstreping. Deze conventie, voortkomend uit het tijdperk van de typemachines, kun je negeren; maak cursief wat volgens die stijlgidsen onderstreept zou moeten worden. In het digitale tijdperk is een onderstreping een nieuw type conventie: een klikbare hyperlink.
- Vaak hebben de bibliografie en de referentielijst een andere notatiewijze, zelfs binnen hetzelfde format. Het MLA-format maakt geen onderscheid tussen bibliografie en referentielijst, maar in het Chicago-format zijn er verschillen tussen de noten-plus-bibliografie variant en de author-date-plus-referentielijst variant:

Chicago noot:

1. Wendy Doniger, *Splitting the Difference* (Chicago: University of Chicago Press, 1999), 65.

Chicago bibliografie:

Doniger, Wendy. *Splitting the Difference*. Chicago: University of Chicago Press, 1999.

Chicago in-text referentie:

(Doniger 1999, 65)

Chicago referentielijst:

Doniger, Wendy. 1999. *Splitting the difference*. Chicago: University of Chicago Press.

2 Academische formats

Hieronder zijn de notatiewijzen voor de meest gangbare bronnen (boek, bundel, artikel, website) opgenomen, voor de formats Chicago (author-date variant), MLA en APA. Online zijn verschillende complete versies van de stijlgidsen te vinden.¹² De formats gaan uit van Engelse teksten; vervang voor een Nederlandse versie alleen woorden als *and*, *ed.*, *Ed.*, en *retrieved from* door respectievelijk: *en*, *red.*, *Red.*, en *geraadpleegd op*.

2.1 Chicago (author-date)

Boek/monografie

Okuda, Michael, and Denise Okuda. 1993. *Star Trek chronology: The history of the future*. New York: Pocket Books.

Bundel

Palumbo, Donald, ed. 1988. *Spectrum of the fantastic*. Westport, CT: Greenwood.

Hill, Charles A. and Marguerite Helmers, eds. 2004. *Defining visual rhetorics*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Bijdrage aan bundel

James, Nancy E. 1988. Two sides of paradise: The Eden myth according to Kirk and Spock. In *Spectrum of the fantastic*, ed. Donald Palumbo, 219-223. Westport, CT: Greenwood.

Artikel in wetenschappelijk tijdschrift

Wilcox, Rhonda V. 1991. Shifting roles and synthetic women in Star Trek: The next generation. *Studies in Popular Culture* 13 (2): 53-65.

Artikel in journalistiek tijdschrift of krant

Smith, Jane. 1996. There is no resisting the Borg queen. *Maclean's*, December 2, 82.

Di Rado, Alicia. 1995. Trekking through college: Classes explore modern society using the world of Star trek. *Los Angeles Times*, March 15, 3.

Website

Green, Michelle Erica. 2007. Death and dying, Star Trek style. *TrekToday*. September 17. http://www.trektoday.com/news/170907_02.shtml.

¹² Bijvoorbeeld The Chicago Manual of Style Quick Guide, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html

2.2 MLA

Boek/monografie

Okuda, Michael, and Denise Okuda. *Star Trek Chronology: The History of the Future*. New York: Pocket, 1993.

Bundel

Palumbo, Donald, ed. *Spectrum of the Fantastic*. Westport: Greenwood, 1988.

Hill, Charles A. and Marguerite Helmers, eds. *Defining Visual Rhetorics*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2004.

Bijdrage in bundel

James, Nancy E. "Two Sides of Paradise: The Eden Myth According to Kirk and Spock." *Spectrum of the Fantastic*. Ed. Donald Palumbo. Westport: Greenwood, 1988. 219-223.

Artikel in wetenschappelijk tijdschrift

Wilcox, Rhonda V. "Shifting Roles and Synthetic Women in Star Trek: The Next Generation." *Studies in Popular Culture* 13.2 (1991): 53-65.

Artikel in journalistiek tijdschrift of krant

Smith, Jane. "There is No Resisting the Borg Queen." *Maclean's* 2 Dec 1996: 82.

Di Rado, Alicia. "Trekking through College: Classes Explore Modern Society Using the World of Star Trek." *Los Angeles Times* 15 Mar 1995: 3.

Website

Green, Michelle Erica. "Death and Dying, Star Trek Style." *TrekToday* 17 Sep 2007. 12 Apr 2008 <http://www.trektoday.com/news/170907_02.shtml>.

2.3 APA

Boek/monografie

Okuda, M., & Okuda, D. (1993). *Star Trek chronology: The history of the future*. New York: Pocket Books.

Bundel

Palumbo, D. (Ed.). (1988). *Spectrum of the fantastic*. Westport, CT: Greenwood.

Hill, C. A., & Helmers, M. (Eds.). (2004). *Defining visual rhetorics*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Bijdrage in bundel

James, N. E. (1988). Two sides of paradise: The Eden myth according to Kirk and Spock. In D. Palumbo (Ed.), *Spectrum of the fantastic* (pp. 219-223). Westport, CT: Greenwood.

Artikel in wetenschappelijk tijdschrift

Wilcox, R. V. (1991). Shifting roles and synthetic women in Star Trek: The next generation. *Studies in Popular Culture*, 13(2), 53-65.

Artikel in journalistiek tijdschrift of krant

Smith, J. (1996, December 2). There is no resisting the Borg queen. *Maclean's*, 82.

Di Rado, A. (1995, March 15). Trekking through college: Classes explore modern society using the world of Star trek. *Los Angeles Times*, 3.

Website

Green, M. E. (2007, September 17). Death and dying, Star Trek style. *TrekToday*. Retrieved April 12, 2008, from http://www.trektoday.com/news/170907_02.shtml.

3 Afwerking

Algemeen

Lever alle thuisopdrachten en werkstukken zowel uitgeprint als in digitale vorm in (WebCT of mail).

Print enkelzijdig, en voorzie werkstukken van meer dan één pagina van een nietje. Zorg dat je tekst er onberispelijk uit ziet.

Titelpagina

Vermeld op het titelblad de hoofdtitel en ondertitel van je werkstuk (c.q. de titel van de deelopdracht) en vermeld je naam, studentnummer, datum, de titel van de cursus en naam van de docent.

Inhoudsopgave

Voor een middellang betoog of een cursuspaper hoef je in principe geen inhoudsopgave te maken, wel voor een bacheloreindwerkstuk. Kies heldere paragraaftitels (noem ze geen hoofdstukken, dat is pas aan de orde bij masterscripties) en geef de corresponderende paginanummers aan.

Opmaak en typografie

- Gebruik geen fancy lettertypes, houd het gewoon bij Times New Roman (12p), Verdana (10pt) of Arial (10pt). Nummer je pagina's.
- Werk in principe met regelafstand 1 – dat biedt een helder structuuroverzicht. Sommige docenten geven de voorkeur aan regelafstand 1,5, dat biedt ruimte om per regel commentaar te kunnen invoegen.
- Zorg voor ruime marges, 2,5 cm boven en onder, 2 cm links en 4 cm rechts; de docent moet aantekeningen in de marge kunnen maken! Laat je bladspiegel links uitlijnen; niet uitvullen.
- Titels, paragraaftitels en tussenkoppen vet. Nooit een punt erachter! Voeg na titels en voor en na paragraafkoppen een witregel toe. Subparagraafkopjes kunnen in een kleiner font, of zonder witregel na de kop.
- Markeer nieuwe alinea's door op een nieuwe regel te beginnen en in te springen met een tab (behalve bij de openingsalinea's na titels, paragraaftitels of vrijgehouden citaten). Gebruik in principe geen witregels tussen alinea's, doe dit uitsluitend om inhoudelijk sterk verschillende tekstgedeelten te onderscheiden.
- Schrijf getallen tot twintig en ronde tientallen, honderdtallen etc. voluit (met uitzondering van paginanummers, nootcijfers, hoofdstuknummers en andere rangtelwoorden).
- Schrijf afkortingen als 'm.b.t.', 't.o.v.', 'i.p.v.' 'o.a.' voluit.
- Gebruik in de tekst alleen cursief voor titels en nadruk; gebruik geen vet of onderstreept (behalve bij hyperlinks).
- Plaats geen bullets, streepjes of andere tekens voor de items in je bibliografie.
- Maak één alfabetisch geordende lijst voor alle typen bronnen. Bij online bronnen eveneens titel (van de site en het bericht/artikel) en eventueel auteur vermelden; geen kale URL's opnemen in de bibliografie.

Stijl, grammatica, spelling

- Schrijf foutloos, zowel qua spelling, grammatica als interpunctie, en in een verzorgde heldere stijl. Gebruik de spellingschecker van je tekstverwerker, maar loop ook alles, met name werkwoordvervoegingen, zelf goed na voor je inlevert. Bij meer dan drie flagrante taalfouten heeft de docent het recht je werk te retourneren!
- Raadpleeg woordenboeken (in druk of online) of de *Woordenlijst der Nederlandse taal* ('het Groene Boekje') voor de spellingswijze van moeilijke woorden, woordgeslacht, meervoudsvormen en dergelijke. Ook online op <http://woordenlijst.org> te vinden.
- Schaf een goede taalgids aan om de regels voor spelling, grammatica en interpunctie te kunnen naslaan, bijvoorbeeld Jan van de Pol, *In goed Nederlands* (Den Haag 2002) of Jan Renkema, *Schrijfwijzer* (Den Haag 2003).

De meest gemaakte taalfouten

- Samengestelde woorden: *film productie in plaats van filmproductie, *neo realisme in plaats van neo-realisme en *massa-cultuur in plaats van massacultuur (woorden met een * zijn foutief). Vuistregel: in het Nederlands schrijf je samengestelde woorden in principe aaneen. Raadpleeg bij twijfel het Groene Boekje.
- d/t-fouten, meestal in werkwoordvervoegingen in de derde persoon enkelvoud en in voltooid deelwoorden, maar je vindt ze op de gekste plaatsen. Vuistsregels: 'stam+t' in tweede en derde persoon enkelvoud tegenwoordige tijd, en 'ge+stam+d' bij voltooid deelwoorden, behalve bij 'kofschip'-werkwoorden: een stam die eindigt op een k, f, s, ch, en p krijgt als voltooid deelwoord ge+stam+t.
- Zinnen met onderwerp in enkelvoud en persoonsvorm in meervoud, en andersom, verkeerde verwijswaarden (die, dat, wat) en verkeerd geslacht.

Dit zijn de meest voorkomende taalfouten, maar daarnaast vinden docenten geregeld wonderlijke exercities op het gebied van werkwoordvervoeging, woordvolgorde, ontbrekende woorden, woordkeus, woordverbastering, uitdrukkingen en voorzetsels. Heus, het gaat ten koste van de helderheid en precisie van je boodschap, en het kost je punten.

Ter illustratie hieronder een compilatie van de gevonden taalfouten in papers uit de cursus *Kunstbeleid op maat 2008-2009*.¹³ Zie je wat er niet deugt aan de onderstreepte woorden? Goed zo, nooit meer doen!

In deze nota zal een algemeen beeld geschept worden watbetreft de maatregelen die de minister van cultuur heeft genomen om het subsidiebeleid te herstructureren. Er werd de beslissing gemaakt, in 2007, dat instellingen die een belangrijke rol spelen voor de cultuur in Nederland worden opgenomen in de basisinfrastructuur. Voor de muzieksector bleek de minister zich niet te beseffen, dat talloze nieuwe ontwikkelingen zich hebben voorgedaan in de muziek sinds de jaren 50.

Plasterk's visie met betrekking tot de muziek houdt op bij de orkesten en de opera. De wereldberoemde muziekensembles voor nieuwe en oude muziek, welke een belangrijk onderdeel uitmaken van de muziekcultuur sinds 1960 lijken niet te bestaan voor hem. Echter zijn deze ensembles de voorbeelden van experimentatie en innovatie, en zijn zij onlangs opnieuw in het geding gekomen bij het Nederlands Fonds voor de podiumkunsten. Zij heeft besloten argumenten als vernieuwing en experimentatie in haar advisering niet te laten overwegen. Uit de adviezen voor de muziek komt naar voren dat cultureel ondernemerschap een belangrijk criterium was bij de beoordeling.

Ondanks dat de directeur van het fonds bij herhaling ons verzekerde dat ook artistieke kwaliteit met betrekking tot de ensembles meegewogen waren, is het doel wat met dit beleid wordt uitgevoerd, averechts. Ensembles gaven felle reacties in de pers, waarop antireacties van het fonds volgde. De bezwaarredenen die door de ensembles werden genoemd, was dat er geen medezegging was geweest bij de indeling van de basisinfrastructuur en dat de commissieleden partijdig waren. Zo een slechte advisering hadden ze nog nooit meegemaakt! Inmiddels heeft het fonds geadviseerd voor enkele ensembles extra financiering te reserveren. Dit brengt nieuwe hoop met zich mee voor de ensembles welke door Plasterk's beleid getroffen zijn.

¹³ Met dank aan Philomeen Lelieveldt, die deze didactische compilatie samenstelde.

Bijlage 1
Academische vaardigheden volgens Osiris-categorisering

Aspect	Omschrijving
AC-DENKWERK	Academisch denken, werken en handelen
AC1INTELLECT	Intellectuele vaardigheden
AC11ANALYS	Bestuderen en analyseren van informatie
AC12SYNTHESES	Synthetiseren en structureren van informatie
AC13BEOORD	Gestructureerd beoordelen van activiteiten en prestaties (van anderen en van zichzelf)
AC2COMMUN	Communicatieve vaardigheden
AC21SCHRIJF	Schrijven (algemeen) – diverse typen teksten plannen, schrijven, herschrijven en afwerken
AC22PRESENT	Presenteren – een referaat/pleidooi voorbereiden, uitvoeren en evalueren
AC23DISCUS	Discussiëren, debatteren
AC24GESPREK	Gespreksvaardigheden – bv onderhandelen, interviewen, gesprekken met cliënten/patiënten/personeel
AC25SOCCONT	Sociaal-contactuele vaardigheden
AC26TAAL	Beheersen van het Nederlands en een moderne vreemde taal, in woord en geschrift
AC27ICT	Gebruiken van informatie- en communicatietechnologie ('computer literacy')
AC3ORGVAARD	Organisatorische vaardigheden
AC31SAMENW	Samenwerken met anderen, werken in teamverband
AC32PLANMAT	Planmatig werken
AC4VAKSPEC	Academisch denken, werken en handelen: vak- en beroepsspecifiek
AC5OVERIG	Academisch denken, werken en handelen: overig
CONTEXT	Kennis hanteren in een bredere context
CO1FIL	Wetenschapsfilosofische context
CO2WET	Wetenschappelijke context
CO3MAAT	Maatschappelijke / culturele context
CO4ETHIEK	Ethisch perspectief
OZ-INSTRUMEN	Hanteren van wetenschappelijk instrumentarium
OZ1INTEGRAAL	Onderzoeksvaardigheden integraal
OZ11ANALYS	Analyseren en beoordelen van onderzoeksrapportages
OZ12OPZET	Voorbereiden / opzetten van onderzoek
OZ13VERZAM	Materiaal / data verzamelen / produceren
OZ14VERWERK	Materiaal / data analyseren en verwerken
OZ15RAPPSCHR	Rapporteren over onderzoek – schriftelijk
OZ16RAPPMOND	Rapporteren over onderzoek – mondeling
OZ2TECHNIEK	Beheersen van methoden en technieken
OZ3VAKSPEC	Hanteren van wetenschappelijk instrumentarium – vakspecifiek
OZ4OVERIG	Hanteren van wetenschappelijk instrumentarium – overig

Bijlage 2

Normen en vormen

Onderwijssetiquete voor alle cursussen van het departement Media- en Cultuurwetenschappen

Cursusinschrijving

- * Studenten kunnen zich alleen inschrijven tijdens de facultaire (her)inschrijvingsdagen.
- * Docenten kunnen niet worden benaderd voor individuele toelating tot een cursus (tenzij er zich evidente Osiris-problemen voordoen).
- * Studenten worden geacht rekening te houden met de ingangseisen voor cursussen. Na de inschrijving wordt dat alsnog gecontroleerd. Wie niet aan de ingangseisen voldoet, krijgt geen toegang tot de cursus.
- * Ingeschrevenen die alsnog niet aan een cursus deelnemen, dienen zich *zo snel mogelijk* via Osiris uit te schrijven. Ingeschreven studenten die op geen enkele wijze participeren in een cursus krijgen een aantekening op hun cijferlijst als ND (Niet Deelgenomen), die meetelt als een 1 voor de berekening van het Grade Point Average. Wellicht ten overvloede: niet uitschrijven levert voor de universiteit enorme organisatorische en financiële problemen op (zaalreservering, roostering, werkgroepsamenstelling, onbetrouwbare plannen, verlaagd rendement etc.)

Colleges en groepswork

- * Studenten hebben alleen recht op deelname aan de werkcolleges indien ze zich hebben voorbereid zoals gevraagd door de docent. Bij verzaking kunnen studenten weggestuurd worden. Naast dit aanwezigheidsrecht kan er een aanwezigheidsplicht gelden voor werken en hoorcolleges.
 - * Studenten melden zich per e-mail bij de docent af als ze wegens ziekte of anderszins verhinderd zijn om deel te nemen aan een werkcollege.
- * Studenten zijn verantwoordelijk voor het goed functioneren van het werken in groepjes. Als een groepje problematisch functioneert dient dat ruim voor het inleveren van de groepsopdracht aan de docent te worden gemeld..

Schrijfvaardigheid

- * Studenten worden geacht begrijpelijk en correct Nederlands te schrijven. Werkstukken kunnen worden geretourneerd indien ze meer dan drie evidente taalfouten bevatten.
- * Studenten kunnen zelf eventuele tekortkomingen in hun schrijfvaardigheid wegwerken via gerichte cursussen (Instituut Nederlands of IVLOS)

Overig

- * Studenten worden geacht hun Solis-mail account regelmatig te checken, en via dit account te mailen met docenten.
- * Studenten worden geacht gemiddeld 20 uur per week te besteden aan een cursus.
- * Studenten worden geacht origineel werk in te leveren. Ten aanzien van plagiaat en fraude worden de universitaire regels gehanteerd (zie de *Studiegids*).

Bijlage 3
Feedbackformulier paperbeoordeling

	FEEDBACKFORMULIER	
titel cursus:		
naam student		
Studentnummer		cijfer
naam docent		
Aanvullend commentaar		

Checklist					
	goed	vold.	matig	onv.	Commentaar
Inhoud					
probleemstelling, vraag, idee					
helderheid, afbakening					
relevantie, positionering					
introductie auteurs en termen					
Structuur					
opbouw, systematiek					
methodische verantwoording					
beschrijving, argumentatie					
conclusie, discussie					
Academische vaardigheden					
bronnengebruik, keuze					
inbedding citaten en parafrases					
theorie, reflectie, verdieping					
bibliografie, referenties, format					
Stijl & vorm					
soepelheid, reliëf, details					
taal, spelling, grammatica, stijl					
afwerking, vormgeving					

Bijlage 4

Dertig veelgemaakte fouten bij het schrijven van een academisch werkstuk

Inhoud

- 1 gebrekkige introductie/definitie van vraagstelling, term of auteur
- 2 vage, algemene, oppervlakkige, onbereflecteerde of onzinnige bewering
- 3 gemiste kans (verbindingen literatuur, actualiteit, tegengeluiden)
- 4 verwarring tussen feit en interpretatie, beschrijving en analyse
- 5 gebrek aan vlees en bloed (concrete gegevens, voorbeelden, details)
- 6 onduidelijke of afwezige relatie met concepten uit de cursus
- 7 conclusies zonder verband met betoog, onbeargumenteerd

Structuur

- 8 ontbreken van structuur, systematiek en/of conclusies
- 9 onduidelijk onderscheid tussen bronnen, verslaggeving en eigen reflectie
- 10 gebrek aan eindredactie (alinea's, verdubbelingen, overgangen)

Bronnenverantwoording

- 11 ontbrekende of onvolledige bronverwijzing in tekst
- 12 vage, ondeugdelijke parafrase i.p.v. helder citaat
- 13 nietszeggend, willekeurig citaat
- 14 type bron onduidelijk (wetenschappelijk, journalistiek, populair)
- 15 leunt te veel op secundaire bronnen
- 16 vage ingewijdenverwijzingen naar cursus of college

Stijl

- 17 holle frase, open deur, gebabbel
- 18 onsamenhangende alinea
- 19 lange zinnen, slordige formuleringen, taalfouten
- 20 onduidelijk, passief taalgebruik

Vormgeving

- 21 inhoudsopgave oninhoudelijk, nietszeggend of afwezig
- 22 te weinig tussenkoppen c.q. paragraaftitels
- 23 regelafstand of bladspiegel dichtgetimmerd
- 24 slordige interpunctie, spelfouten
- 25 knip- en plaksporen van internetbronnen (fraude?)

Bibliografie

- 26 bron niet terug te vinden in bibliografie of referentielijst
- 27 bibliografie te kort of onvolledig
- 28 referentielijst bevat ongebruikte titels
- 29 online bronnen als blote URL's
- 30 bibliografie/noten niet conform een academisch format